

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งขอนำเสนอสาระสำคัญ ตามลำดับดังนี้

1. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
 - 1.1 ความสำคัญของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
 - 1.2 หลักการและเหตุผลของสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
 - 1.3 มาตรฐานการเรียนรู้ และมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น
 - 1.4 ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
 - 1.5 แนวทางการประเมินกลุ่มสาระสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม
2. คุณธรรม จริยธรรม ด้านความเมตตา กรุณา
 - 2.1 ความหมายของคุณธรรม จริยธรรม
 - 2.2 ความหมายของความเมตตา กรุณา
 - 2.3 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม
 - 2.4 จริยธรรมของนักเรียน
 - 2.5 องค์ประกอบของการวัดจริยธรรม
3. บทบาทสมมติ
 - 3.1 ความหมายของบทบาทสมมติ
 - 3.2 จุดมุ่งหมายและประโยชน์การใช้บทบาทสมมติ
 - 3.3 องค์ประกอบสำคัญของวิธีสอนบทบาทสมมติ
 - 3.4 ขั้นตอนการแสดงบทบาทสมมติ
 - 3.5 หลักการนำบทบาทสมมติไปใช้ในการเรียนการสอน
 - 3.6 เทคนิคและข้อเสนอแนะในการใช้บทบาทสมมติ
 - 3.7 ข้อดีและข้อจำกัดของวิธีสอนโดยใช้บทบาทสมมติ
4. ความพึงพอใจ
 - 4.1 ความหมายความพึงพอใจ
 - 4.2 ความสำคัญของความพึงพอใจ
 - 4.3 ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับความพึงพอใจ
 - 4.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจ

4.5 วิธีสร้างความพึงพอใจในการเรียน

4.6 การวัดความพึงพอใจ

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยในประเทศ

5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

1. ความสำคัญ ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

กรมวิชาการ (2545, หน้า 3-4) ได้สรุปว่าความสำคัญของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ไว้ว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความเจริญงอกงามในด้านต่างๆ คือ

1. ด้านความรู้ จะให้ความรู้แก่ผู้เรียนในเนื้อหาสาระ ความคิดรวบยอด และหลักการสำคัญของวิชาต่างๆ ในสาขาสังคมศาสตร์ ได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ จริยธรรมสังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ กฎหมาย ประชากรศึกษา สิ่งแวดล้อมศึกษา ปรัชญา และศาสนาตามขอบเขตที่กำหนดไว้ในแต่ละระดับชั้น ในลักษณะบูรณาการ

2. ด้านทักษะกระบวนการ ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาให้เกิดทักษะ และกระบวนการต่างๆ เช่น ทักษะทางวิชาการ ทักษะทางสังคม ทักษะทางการสืบสวนสอบสวน ทักษะการสื่อสาร ทักษะการแสวงหาความรู้ การสืบค้น เป็นต้น

3. ด้านเจตคติและค่านิยม กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมจะช่วยพัฒนาเจตคติ และค่านิยมเกี่ยวกับประชาธิปไตย และความเป็นมนุษย์ เช่น รู้จักตนเองพึ่งตนเอง ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย มีความกตัญญู รักเกียรติภูมิแห่งตน มีนิสัยในการเป็นผู้ผลิตที่ดี มีความพอดีในการบริโภค เห็นคุณค่าของการทำงาน รู้จักคิดวิเคราะห์ รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม เคารพสิทธิของผู้อื่น และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีความผูกพันกับกลุ่ม รักท้องถิ่น รักประเทศชาติ เห็นคุณค่า อนุรักษ์ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ศรัทธาในหลักธรรมของศาสนาและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

กิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการทำงานเป็นกลุ่ม สามารถนำความรู้ ทักษะ ค่านิยม และเจตคติที่ได้รับการอบรมบ่มนิสัยมาใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้เรียนได้

เมื่อมองในภาพรวมแล้วพบว่าความสำคัญของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และ วัฒนธรรมนั้น นอกจากจะช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับสภาพแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมแล้ว ยังมีทักษะและกระบวนการต่างๆ ที่จะสามารถ นำมาใช้ประกอบในการตัดสินใจได้อย่างรอบคอบในการดำเนินชีวิตและการมีส่วนร่วมในสังคม ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาในฐานะพลเมืองดี ตลอดจนการนำความรู้ทางจริยธรรม หลักธรรมทางศาสนาพัฒนาตนเองและสังคม ทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมี ความสุข

2. หลักการและเหตุผลของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรม

กรมวิชาการ (2546, หน้า 1-3) ได้นำเสนอหลักการและเหตุผลของกลุ่มสาระ การเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ไว้ว่าสืบเนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ไทย พุทธศักราช 2540 ได้ระบุไว้ว่าในการจัดการศึกษาของรัฐนั้น ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและ โอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี โดยต้องจัดให้ทั่วถึงและมี คุณภาพ อีกทั้งมีเจตนาที่จะให้การศึกษานั้นเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคน คุ่มครองสิทธิ สร้างความเสมอภาคให้โอกาสทุกคนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษาดังนั้นแนวคิดในการจัดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงมุ่งพัฒนาคน ให้สมบูรณ์ มีความสมดุลทั้งทางจิตใจ ร่างกาย สติปัญญาและอารมณ์ สามารถพึ่งตนเอง ร่วมมือ กับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาสังคม และสิ่งแวดล้อม จากแนวคิดดังกล่าวทำให้ การจัดการเรียนการสอนและการวัดผลเปลี่ยนไป โดยมุ่งเน้นที่ตัวบุคคลเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น การวัดผลประเมินผลจึงต้องปรับเปลี่ยนไปจากเดิม โดยเน้นองค์ความรู้ เน้นการฝึกปฏิบัติ ตามธรรมชาติของวิชาต่างๆ กลุ่มสาระวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นกลุ่มวิชา ที่ต้องเรียนตลอดตั้งแต่ระดับอนุบาล จนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นกลุ่มวิชาที่ประกอบ มาจากหลายแขนงวิชา จึงมีลักษณะเป็นพหุวิทยาการ โดยนำวิทยาการจากแขนงวิชาต่างๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับศึกษา และเมื่อเรียนในระดับชั้นที่สูงขึ้น คือ มัธยมศึกษา ก็จะแยกออกเป็นวิชาต่างๆ ซึ่งยังอยู่ภายในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เช่นกัน โดยปรากฏออกมาเป็นภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์โลก เศรษฐศาสตร์ การเมือง การปกครอง รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา เป็นต้น ลักษณะสำคัญ ของสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นกลุ่มวิชา ที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมศักยภาพ การเป็นพลเมืองดีให้แก่ผู้เรียน การจะบรรลุตามธรรมชาติและเป้าหมายดังกล่าว สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

1. ความรู้ ในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีความกว้างขวางมาก ไม่มีใครที่จะสามารถเรียนทุกสิ่งทุกอย่างได้ทั้งหมด และนี่คือปัญหา ที่สำคัญของการเรียน สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ที่พยายามจะรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง

ในศาสตร์ที่ประกอบกันอยู่ในวิชานี้ งานที่ทำทนายของนักสังคมศึกษาและครูสังคมศึกษา ก็คือความสามารถที่จะคัดสรรสาระ ที่จะเรียนได้อย่างเหมาะสมและมีคุณค่า จึงจำเป็นที่จะต้องรู้จักการใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกสาระที่จะเรียนเกณฑ์ในการพิจารณา ก็คือ ให้พิจารณาว่า สิ่งที่น่าสนใจมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีหรือไม่ นั่นก็หมายความว่า การคัดเลือกสาระเนื้อหา มิใช่อยู่บนพื้นฐานของการที่จะให้ผู้เรียนเป็นนักประวัติศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ หรือเป็นนักวิชาการ ที่เชี่ยวชาญในความรู้ แต่เป้าหมายต้องเป็นไป เพื่อสร้างจิตสำนึกของการเป็นคนดีของสังคม เป็นประชาชนที่มีการศึกษาเข้าใจปัญหาสังคม เชื่อมโยงเข้ากับการดำเนินชีวิตของผู้เรียน และของผู้อื่นได้ส่งเสริมความเข้าใจโลก ปฏิสัมพันธ์ ที่มนุษย์มีต่อกัน ความหลากหลาย ทางวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรม และเป็นเครื่องมือ ให้แก่ผู้เรียน ในการทำความเข้าใจในอดีต เพื่อเป็นสาระในการเผชิญและตัดสินใจใดๆ เกี่ยวกับปัจจุบัน โดยตระหนักถึงผลที่จะเกิดขึ้น และวางแผนล่วงหน้า

ดังนั้นความรู้ในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมจึงมีการผสมผสาน การศึกษามนุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยา และสังคม วิทยาเข้าด้วยกัน ไม่เพียงเท่านั้นกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ยังรวมถึง การศึกษาคุณลักษณะการเป็นคนดีของสังคม การเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วม การศึกษา ความเป็นไปของโลก พหุวัฒนธรรม กฎหมายศึกษา อาชีพศึกษาและประเด็นปัญหา ร่วมสมัยต่างๆ นอกจากนี้ยังจะต้องบูรณาการสาระความรู้จากภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ ปรัชญา ศาสนา คณิตศาสตร์ มนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอีกด้วย

2. ทักษะกระบวนการ ทักษะกระบวนการในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ประกอบด้วยทักษะทางวิชาการและทักษะทางสังคมที่จำเป็นสำหรับ การพัฒนา บุคลิกภาพของผู้เรียนให้เป็นผู้รอบรู้ มีบุคลิกภาพที่เหมาะสมและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นใน สังคมได้อย่างมีความสุข

2.1 ทักษะทางวิชาการ ได้แก่ ทักษะในการฟัง พูด อ่าน เขียน การคิด ซึ่งนักเรียนต้องนำมาใช้ในการแสวงหาความรู้ จัดการกับความรู้การนำความรู้ไปใช้ และการสร้างองค์ความรู้ใหม่

2.1.1 การแสวงหาและจัดการกับข้อมูลความรู้ต่างๆ ทักษะด้านนี้ กลุ่มสาระ การเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนมี ความสามารถในการอ่าน ศึกษา สืบค้นข้อมูลความรู้ ใช้กระบวนการศึกษาค้นคว้าทาง สังคมศาสตร์การสืบสวนความรู้ รวมทั้งความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์และสื่อ อิเล็กทรอนิกส์

2.1.2 การคิดและนำเสนอแนวความคิดต่างๆ ทักษะด้านนี้ของกลุ่ม สาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความสามารถ ในการคิด การจัดระบบข้อมูล การตีความ วิเคราะห์ สรุป ประเมิน และนำเสนอข้อมูล และ

แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ โดยสื่อสารออกมาในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะการเขียน การพูด ที่สื่อความหมายให้กับผู้อื่น บนพื้นฐานที่มีเหตุผลและหลักการ เพื่อจะใช้สนับสนุนและประกอบการพิจารณาตัดสินใจใดๆ ของบุคคลและสังคมได้อย่างฉลาดและมีประสิทธิภาพ

2.1.3 การสร้างองค์ความรู้ใหม่ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียน สามารถสร้างความรู้ที่เป็นความคิดรวบยอด และหลักการได้ สามารถอธิบายความสัมพันธ์และความเป็นเหตุเป็นผลของเรื่องราวต่างๆ ได้ สามารถคิดอย่างมีวิจารณญาณ คิดสร้างสรรค์ ศึกษาค้นคว้า และสร้างองค์ความรู้ใหม่ ที่จะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเรื่องราวต่างๆ ของบุคคลและสังคมที่เราดำรงชีวิตอยู่ และนำไปสู่การนำความรู้ ไปใช้ในการวางแผน แก้ปัญหา ตัดสินใจในการดำเนินชีวิต

2.2 ทักษะทางสังคม ได้แก่ การร่วมมือและการมีส่วนร่วมในสังคม การดูแลรักษาเอาใจใส่ให้บริการ มีส่วนร่วมในสังคม พัฒนาความเป็นผู้นำ เห็นคุณค่า เคารพตนเองและผู้อื่นเห็นคุณค่าในความคล้ายคลึงและความแตกต่างของตนเองและของผู้อื่น เคารพในทรัพย์สินและสิทธิของผู้อื่น เคารพในกฎ กติกาของกฎหมาย และเคารพในความเป็นมนุษย์ชาติและสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย

ทักษะกระบวนการเหล่านี้ ถือเป็นสาระในองค์ประกอบของหลักสูตร และการเรียนการสอนสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ที่ต้องบูรณาการเข้าไปในองค์ความรู้ ต่างๆ และต้องเป็นจุดเน้นตลอดในการเรียนทุกชั้น ทุกปี ทุกรายวิชา จะนำมาสอนแยกต่างหาก จากการศึกษาความรู้ต่างๆ ไม่ได้

3. คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จะช่วยพัฒนาทักษะเกี่ยวกับเจตคติ จริยธรรม และค่านิยม โดยผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ และทักษะต่างๆ อย่างหลากหลายผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาเกี่ยวกับการเป็น สมาชิกที่ดี ในสังคมประชาธิปไตย เช่น การรู้จักตนเอง พึ่งตนเอง ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ความกตัญญู รักเกียรติภูมิแห่งตน เคารพเหตุผลมีความยุติธรรม และห่วงใยใน สวัสดิภาพของผู้อื่น ยอมรับความแตกต่าง และขจัดข้อขัดแย้งด้วยสันติวิธี ยึดมั่นในความยุติธรรม ความเสมอภาค และเสรีภาพ มีนิสัยในการเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคที่ดี เห็นคุณค่าของการทำงาน การวิเคราะห์ การทำงานเป็นกลุ่ม เคารพสิทธิของผู้อื่น เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีความผูกพัน กับกลุ่ม รักท้องถิ่น รักประเทศชาติ เทอดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่า อนุรักษ์ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ศรัทธาในหลักธรรมของศาสนา

4. บทบาทและความรับผิดชอบ ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง การสอนต้องการให้ ผู้เรียนมีความรับผิดชอบเบื้องต้นที่จะต้องศึกษาเล่าเรียนให้ประสบความสำเร็จ การเรียน สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จำเป็นต้องอาศัยความพยายามร่วมกันทั้งผู้เรียน พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ครู และผู้บริหาร ต้องมีบทบาทความรับผิดชอบร่วมกัน เตรียมการเรียนรู้

ให้แก่ผู้เรียน ต้องส่งเสริมบรรยากาศแวดล้อมที่จะทำให้เกิด การเรียนการสอนได้ดีที่สุด พ่อ แม่ ผู้ปกครองต้องสนับสนุน และช่วยเหลือการเรียนรู้อของผู้เรียน

กรมวิชาการ (2546, หน้า 5-6) ได้กล่าวไว้ว่า สารหลักนี้ เป็นความคิดรวบยอด ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม ปรัชญา ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มนุษยวิทยา ที่มุ่งศึกษามาตรฐานความประพฤติของพลเมืองและการยกระดับ ภาวะทางจิต ซึ่งผู้เรียนจะต้อง มีความรู้ ประสบการณ์และทักษะ เกี่ยวกับ จริยธรรม คุณธรรมที่ว่าด้วยหลักความประพฤติของ คนดีและอุดมคติตามแนวความเชื่อของศาสนาที่บุคคลนับถือ

สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จึงต้องให้ผู้เรียนได้แสวงหาความรู้ และ ประสบการณ์ที่เกี่ยวกับหลักจริยธรรม คุณธรรม ในการควบคุมความประพฤติ สามารถ นำความคิด ความเชื่อ และความศรัทธาทางศาสนามาเป็นแนวทางให้ผู้เรียนมีอุดมคติ ในการดำเนินชีวิต และปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา เพื่อพัฒนาตนให้เป็นคนดีบำเพ็ญ ประโยชน์ต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

3. มาตรฐานการเรียนรู้ และมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

กรมวิชาการ (2545 หน้า 19-25) ได้กล่าวถึงมาตรฐานการเรียนรู้ และ มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ไว้ว่า

มาตรฐานการเรียนรู้ สารที่ 1 : ศิลปกรรม และจริยธรรม

มาตรฐาน ส.1.1 : รู้และเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา ประวัติ ความสำคัญ หลักธรรม ของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ เห็นความสำคัญและสามารถนำหลักธรรม ของศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส.1.2 : เชื่อมมั่น ในการกระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงามยึดมั่นใน ศิลปกรรมและศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ เพื่อนำมาใช้ในการอยู่ร่วมกันได้ อย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส.1.3 : ประพฤติ ปฏิบัติตน ตามหลักธรรม และศาสนพิธี ของ พระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงามและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น คือความคาดหวังในตัวผู้เรียนว่าผู้เรียนควรรู้ และสามารถทำอะไรได้ตามมาตรฐาน เมื่อเรียนจบในแต่ละชั้น ได้แก่ ช่วงชั้นที่ 2 (ประถมศึกษา ปีที่ 4-6) การไม่ระบุมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละชั้นปีเพื่อให้สถานศึกษามีอิสระในการกำหนด และลำดับสิ่งที่จะเรียนสามารถยืดหยุ่น การจัดประสบการณ์การเรียนรู้จากชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น และผู้เรียนได้เอง

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่กำหนดไว้ นอกเหนือจากใช้เป็นกรอบทิศทาง ในการจัดประสบการณ์หรือสิ่งที่จะให้ผู้เรียนเรียนแล้ว ยังคาดหวังว่าในกิจกรรม การเรียนการสอน และการประเมินผลการเรียนรู้ครั้งหนึ่งๆ สามารถสนองมาตรฐานการเรียนรู้

ต่างๆ ได้หลายข้อ การแยกเขียนมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นของแต่ละมาตรฐานของสาระหลัก ออกเป็นข้อๆ นั้น ต่อการเรียนเพียงครั้งเดียว

ทั้งมาตรฐานและมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นความคาดหวังที่ครอบคลุมสาระ ความรู้ ความสามารถ ค่านิยม ศิลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม โดยเขียนไว้บนพื้นฐาน ของการเรียนรู้ของผู้เรียน มาตรฐานการเรียนรู้ จากสาระต่างๆ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน และกันที่จะต้องนำมาผสมผสานกันในการเรียนการสอน ครั้งหนึ่งๆ ตลอดปี ในมาตรฐาน และมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นแต่ละข้อ มิได้เป็นการรวบรวมรายการความรู้ ทักษะ ค่านิยม และจริยธรรมที่ครูผู้สอนจะหยิบยกมาสอนเพียงครั้งเดียว ประเมินครั้งเดียวแล้วจะบันทึกว่า ผู้เรียนบรรลุตาม มาตรฐานนั้นแล้ว แต่เป็นสิ่งที่ครูผู้สอนจะต้องนำมาใช้สอนซ้ำๆ บ่อยๆ ในหน่วยการเรียนต่างๆ ตลอดทั้งปี การจำแนกมาตรฐานและมาตรฐานการเรียนรู้เป็นข้อๆ ก็มิได้หมายถึง การเรียงลำดับก่อนหลัง หรือลำดับความสำคัญแต่อย่างใด มาตรฐาน การเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นเสมือนตัวบ่งชี้ความสำเร็จในการเรียนของผู้เรียนจบช่วงชั้นนั้น ซึ่งอาจประเมิน หรือไม่ประเมินด้วยแบบทดสอบข้อเขียนและแบบประเมินแบบอื่นๆ ก็ได้

การจะนำสาระหลัก มาตรฐาน และมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น มาจัดไว้ในหลักสูตรอย่างไรแล้วจะนำไปสู่การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างไร ให้เป็นไปตาม มาตรฐาน และมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่วางไว้ ถือเป็นความรับผิดชอบและการตัดสินใจ ของสถานศึกษาเอง อย่างไรก็ตาม การนำมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นมาจัดทำมาตรฐาน การเรียนรู้แต่ละปีหรือผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง (learning outcome) กำหนดสาระ การเรียนรู้ (topic of content) ทำให้สถานศึกษากำหนดแนวทางการจัดทำหลักสูตร ตามมาตรฐานกลุ่ม สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น สาระที่ 1 ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ส 1.1 : เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาที่ตนนับถือและสามารถนำหลักธรรมของศาสนา มาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 2 (ป.4-6)

1. รู้และเข้าใจเรื่องราวพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติความสำคัญของศาสนา ศาสนา และคัมภีร์ทางศาสนาที่ตนนับถือ
2. รู้และบอกหลักธรรมสำคัญของศาสนาที่ตนนับถือและศาสนาอื่นๆ
3. รู้และเข้าใจในเรื่องการบริหารจิตและเจริญปัญญาโดยให้ความหมาย ของสติสัมปชัญญะสมาธิและปัญญา

มาตรฐาน ส 1.2 : ยึดมั่นในศีลธรรม การกระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และ ศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 2 (ป.4-6)

1. ชื่นชมการทำความดีของบุคคลในสังคม พร้อมทั้งบอกแนวปฏิบัติของตน เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต

2. เห็นคุณค่าการกระทำความดีของบุคคลสำคัญและเสนอเป็นแนวทาง ความประพฤติปฏิบัติของตนเองกลุ่มเพื่อนและสังคมใกล้ตัว เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

3. เห็นประโยชน์ของการบริหารจัดการ และเจริญปัญญาตามแนวทางศาสนา และสามารถปฏิบัติได้

มาตรฐาน ส.1.3 : ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมและศาสนพิธี ของ พระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 2 (ป.4-6)

1. รู้และปฏิบัติตนตามศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม หลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือในเรื่องที่เกี่ยวกับตนเอง กลุ่มสังคมที่ตนเป็นสมาชิก และ สิ่งแวดล้อม ที่ใกล้ตัวชุมชน และประเทศชาติ เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

2. ใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในศาสนาที่ตนนับถือ และร่วมศาสนพิธี พิธีกรรม วันสำคัญทางศาสนาด้วยความเต็มใจ

3. ฝึกบังคับจิตใจ ให้ตั้งมั่น ได้โดยมีสติสัมปชัญญะในขณะที่ปฏิบัติตาม แนวทางของศาสนา

4. ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายปี ของชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้แก่

มาตรฐาน ส.1.1 มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ข้อที่ 1-3

1. รู้และเข้าใจเรื่องราว พื้นฐานเกี่ยวกับประวัติของศาสนา

2. รู้และบอกหลักธรรมสำคัญ

3. รู้ความหมายของการบริหารจัดการ การเจริญปัญญา

มาตรฐาน ส.1.2 มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ข้อที่ 1-3

1. ชื่นชมการทำความดีของบุคคลในสังคม

2. เข้าใจคุณค่าของการกระทำความดี

3. รู้และเห็นคุณค่าของการบริหารจัดการและเจริญปัญญาตามแนวทาง

ศาสนา

มาตรฐาน ส.1.3 มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ข้อที่ 1-3

1. รู้และปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงามตามหลัก ทางศาสนาที่ตนนับถือในเรื่องเกี่ยวกับตนเอง

2. รู้และเข้าใจภาษาในคัมภีร์ในศาสนาที่ตนนับถือ และร่วมศาสนพิธีในวันสำคัญทางศาสนาด้วยความเต็มใจ

3. ฝึกปฏิบัติสมาธิให้สงบ

5. แนวทางการประเมินกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

กรมวิชาการ (2546, หน้า 8-12) ได้อ้างถึงแนวทางการประเมินกลุ่มสาระสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 พอสรุปได้ว่า

1. กำหนดให้มีหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลักสูตรอิงมาตรฐาน (standards-based curriculum) มาตรา 9 (3) ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ มีภาระหน้าที่รับผิดชอบในการควบคุม พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา โดยกระบวนการประกันคุณภาพภายใน ตามมาตรา 31 และ 48 โดยการติดตามตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษา ตามมาตรา 31

2. การจัดการยึดหลักการให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิต สำหรับประชาชนให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และให้มีการพัฒนาสาระการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยมีการกระจายอำนาจ ไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

3. ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ด้วยตนเอง และผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ ดังนั้น จึงให้ถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด (learner centered) การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมต้องคำนึงถึงความสนใจ ความถนัดของผู้เรียนที่มีความแตกต่างระหว่างบุคคล (individual difference) การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง หรือการเรียนรู้ตามสภาพจริง (authentic learning)

4. การจัดการเรียนการสอนมุ่งเน้นผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาใหม่ ๆ (เป็น representation หรือ knowledge structure ไม่ใช่ body of knowledge) และนำความรู้นี้ไปใช้ได้ ซึ่งสามารถประเมินความสามารถจากการแสดงออกมา (performance assessment) ซึ่งมีลักษณะเป็นชิ้นงาน งาน ภาระงานหรือกระบวนการทำงาน ทั้งนี้โดยจัดให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการเผชิญสถานการณ์ การประยุกต์ความรู้มาใช้ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็นและทำเป็น

5. การจัดการเรียนการสอนโดยการบูรณาการ (integration) ผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ ประกอบกับให้ผู้สอนจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะของการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง (authentic learning) ทั้งสิ้น

6. การประเมินเพื่อนำผลการประเมินมาพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุถึงความรู้และความสามารถตามมาตรฐานการศึกษาที่ถูกกำหนดไว้ การประเมินผลจะต้องควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งเป็นลักษณะการประเมินตามสภาพจริง (authentic assessment) ต่างจากแนวความคิดเดิมที่ประเมินการตัดสินใจได้-ตก,ผ่าน-ไม่ผ่าน หรือต้องการตัดเกรดหรือจัดระดับ ผลการเรียนรู้โดยใช้แบบวัดหรือข้อสอบชนิดเลือกตอบ มาเป็นเครื่องมือวัดกันเป็นส่วนใหญ่ ตามมาตรา 26

7. การออกแบบการจัดการเรียนการสอน (instruction design) เป็นการออกแบบการจัดการเรียนการสอน ที่ต้องการให้ผู้เรียนแสดงออกของการมีองค์ความรู้ และสามารถนำองค์ความรู้ที่มีมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลของความสามารถที่แสดงออก (performance Tasks) จะถูกประเมินโดยเกณฑ์การให้คะแนน (rubrics) ที่ได้รับการพัฒนา เชื่อมโยงได้ตั้งนั้นแบบการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริง ผู้เรียนรู้ว่าตนเองต้องการเรียนรู้ อะไร และทำอะไรได้ภายหลังจากเสร็จสิ้นการเรียนการสอน

หลักการเรียนการสอนสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม การที่จะทำให้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีคุณภาพในทุกสายวิชา และทุกชั้นปีต้องจัดให้เหมาะสม กับวัย และวุฒิภาวะของผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมจัดการเรียนของตนเอง พัฒนาและขยายความคิดของตนเองจากความรู้ที่ได้เรียน ผู้เรียนต้องได้เรียนสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งใน ส่วนกว้างและลึกซึ่ง

หลักในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพ ได้แก่

1. จัดการเรียนการสอนที่มีความหมาย โดยเน้นแนวคิดที่สำคัญๆ ที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ทั้งในและนอกโรงเรียนได้ เป็นแนวคิด ความรู้ที่คงทน ยั่งยืนมากกว่าที่จะศึกษาในสิ่งที่ เป็นเนื้อหา ข้อเท็จจริงที่มากมายกระจัดกระจาย แต่ไม่เป็นแก่นสาร ด้วยการจัดกิจกรรมที่มีความหมายต่อผู้เรียนและด้วยการประเมินผล ที่ทำให้ผู้เรียนต้องใส่ใจในสิ่งที่เรียนเพื่อแสดงให้เห็นว่า เขาได้เรียนรู้และสามารถทำอะไรได้บ้าง

2. จัดการเรียนการสอนที่บูรณาการ การบูรณาการตั้งแต่หลักสูตรหัวข้อที่จะเรียนเชื่อมโยงเหตุการณ์ พัฒนาการต่างๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่เกิดขึ้นในโลกเข้าด้วยกัน บูรณาการความรู้ ทักษะค่านิยมและจริยธรรมลงสู่การปฏิบัติจริง ด้วยการใช้แหล่งความรู้ สื่อ และเทคโนโลยี ซึ่งสัมพันธ์กับสาระต่างๆ

3. จัดการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนา ค่านิยมจริยธรรม จัดหัวข้อ หน่วยการเรียนรู้ที่สะท้อนค่านิยม จริยธรรม ปทัสถานในสังคม การนำไปใช้จริงในการดำเนินชีวิต ช่วยผู้เรียนให้ได้คิดอย่างมีวิจารณญาณ ตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆ ยอมรับและเข้าใจ ในความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากตน และรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม

4. จัดการเรียนรู้การสอนที่ท้าทาย คาดหวังให้ผู้เรียนได้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ทั้งในส่วนตัวและการเป็นสมาชิกกลุ่ม ให้ผู้เรียนใช้วิธีการสืบเสาะ จัดการกับการเรียนรู้ของตนเอง ใส่ใจและเคารพในความคิดของผู้เรียน

5. จัดการเรียนรู้การสอนที่เน้นการปฏิบัติ ให้ผู้เรียนได้พัฒนาการคิดตัดสินใจ สร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเองจัดการตัวเองได้ มีวินัยในตนเองทั้งด้านการเรียน และการดำเนินชีวิต เน้นการจัดกิจกรรมที่เป็นจริง เพื่อให้ผู้เรียนนำความรู้ ความสามารถในชีวิตจริง

สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จึงมีใช้การเรียนรู้แต่เนื้อหาความรู้ ต้องการให้ผู้เรียนเป็นนักแก้ปัญหา นำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ได้จัดโอกาสให้ผู้เรียนได้สำรวจความเป็นไปในสังคมและในโลก พิจารณาวามมนุษย์ พุด เขียน ประเมินคิดคำนวณ วิเคราะห์ สร้างจินตนาการต่อสู้และพากเพียร พยายามในเรื่องต่างๆ กันอย่างไร สังคมศึกษา เชื่อมโยงกิจกรรมที่มนุษย์ทำโดยเน้นทั้งเรื่องวรรณกรรม ศิลปะ เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เข้ากันด้วย

สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จึงเน้นการสอนแบบบูรณาการที่บูรณาการความรู้จากสาระวิชาต่างๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกันในประเด็นปัญหา หรือเรื่องที่จะศึกษา การจัดวางหลักสูตรและหน่วยการเรียนรู้ จึงมักเป็นประเด็นปัญหาการบูรณาการ (integrated thematic unit) ลักษณะหน่วยการเรียนรู้แบบนี้จะนำมาจากแนวคิดความคิดรวบยอด ปัญหา หรือโครงการ ที่ต้องการให้ผู้เรียนเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ ที่เขาต้องแสวงหาและรวบรวมมา ประเด็นปัญหาหรือโครงการเหล่านั้น อาจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสาระหลักต่างๆ ในสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์

จะเห็นได้ว่าการจัดกระบวนการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม ผู้สอนจะใช้วิธีการสอนที่หลากหลายผสมผสานกันเหมือนกับการสอนอื่นๆ เพราะเหตุว่าไม่มีการสอนวิธีใดวิธีหนึ่งที่ดีที่สุดเพียงวิธีเดียว การสอนที่ดี คือการสอนที่มีประสิทธิภาพ ประหยัด และเหมาะสมกับสถานการณ์ ตัวครูผู้สอนเองก็ต้องมีความยืดหยุ่น ใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้เรียนพร้อมทั้งมีการวางแผนการสอนไว้ล่วงหน้าเป็นอย่างดี การสอนสาระสังคมศึกษาจะสามารถบรรลุจุดประสงค์ที่กำหนด จึงต้องมีเทคนิคหลายประการ เช่น การสอนแบบบูรณาการและการสอนแบบแยกรายวิชา หรือรวมรายวิชาอื่นๆ ขึ้นอยู่กับกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเป็นลำดับตามกระบวนการเรียนรู้และธรรมชาติของสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ดังนี้

สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6)

ในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ผู้เรียนควรจะได้ศึกษาเปรียบเทียบ เรื่องราว ของจังหวัด และภาคที่อยู่อาศัยในประเทศไทยกับของภูมิภาคอื่นในโลก การศึกษาเช่นนี้ จะทำให้ผู้เรียนได้พัฒนาแนวคิดเรื่องภูมิภาค เพื่อขยายประสบการณ์

ไปสู่การทำความเข้าใจ ในภูมิภาค ชีวโลกตะวันออก และชีวโลกตะวันตก เมื่อได้เรียนในช่วงชั้นที่สูงขึ้นต่อไปทั้งเชิงประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม การเมือง การปกครอง และสภาพเศรษฐกิจ ส่วนอีก 2 ปี ถัดไปในช่วงชั้นประถมศึกษาตอนปลายนี้จะเน้นการศึกษาความเป็นประเทศไทยให้มากขึ้นรวมทั้งประเทศเพื่อนบ้านของไทย ซึ่งไม่จำเป็นต้องศึกษาทุกประเทศ อาจเลือกเป็นกรณีศึกษาเพื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทย

ในการศึกษาประเทศอื่นในภูมิภาคต่างๆ ผู้เรียนจะได้พัฒนาความเข้าใจในศาสนา สังคม วัฒนธรรม และค่านิยมจริยธรรม ที่ผู้คนในประเทศนั้นๆ ยึดถืออยู่ รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ตลอดจนประวัติศาสตร์ของประเทศเหล่านั้น ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจว่า สภาพสังคมในที่ต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอย่างไร มนุษย์มีส่วนร่วมต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้อย่างไร สภาพสังคมพัฒนามาสู่ปัจจุบันอย่างไร และแนวโน้มจะเป็นอย่างไรในอนาคต

ขณะที่ศึกษาเรื่องราวของจังหวัดภาคต่างๆ ของประเทศไทยประเทศใกล้เคียง และภูมิภาคอื่นในโลก ในลักษณะกรณีศึกษานี้ ควรให้ผู้เรียนได้สำรวจแนวคิดต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ ประเด็นคำถามเพื่อการเรียนรู้ในช่วงชั้นนี้ได้แก่ ผู้คนในสังคมนั้น จะมีค่านิยมจริยธรรม และความเชื่อความคิดเห็นต่อสภาพแวดล้อมที่ผู้คนในสังคมนั้นอาศัยอยู่ การจัดระเบียบทางสังคม ดำเนินชีวิตกันในสังคมนั้น มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน

คุณธรรม จริยธรรม ด้านความเมตตา กรุณา

1. ความหมายของคุณธรรม จริยธรรม

คุณธรรมและจริยธรรมมักจะกล่าวควบคู่กันเสมอเพราะมีความหมายใกล้เคียงกันเป็นคำที่แสดงถึงสภาพคุณงามความดีอยู่ในตัวเอง ถ้าพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะพบว่า คำสองคำนี้มีความหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ คำว่า “คุณ” แปลว่า ความดี เป็นคำที่มีความหมาย เป็นนามธรรม ส่วนคำว่า “จริย” แปลว่า ความประพฤติหรือกิจที่ควรประพฤติ เป็นความหมาย ทางรูปธรรม และคำว่า “ธรรม” แปลว่าคุณความดี หลักปฏิบัติในศาสนา ความจริง ความยุติธรรม คุณธรรมเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดจริยธรรม จริยธรรมเป็นผลของการมีคุณธรรมสองคำนี้จึงใช้ประกอบกัน จะขอแยกความหมายของคำว่า คุณธรรมและจริยธรรม (ไสว มาลัยทอง, 2542, หน้า 6) ซึ่งแบ่งดังนี้

1. ความหมายของคุณธรรม โดยแบ่งออกเป็น 2 ทรรศนะ คือทรรศนะของนักปราชญ์และผู้รู้ในต่างประเทศและทรรศนะของนักปราชญ์และผู้รู้ของไทย กล่าวคือ

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมของนักปราชญ์และผู้รู้ในต่างประเทศ มีดังนี้

ซีริตต์น์ กิจจารักษ์ (2542, หน้า 11) กล่าวถึงคุณธรรมตามทรรศนะของโสเครตีส (Socrates, ก่อน ค.ศ. 469-399) ปรัชญาเมธีผู้ยิ่งใหญ่ว่า คุณธรรม คือความรู้ (virtue is knowledge) โสเครตีส กล่าวว่า ถ้าบุคคลรู้และเข้าใจถึงธรรมชาติของความจริง

แล้วเขาจะไม่พลาดจากการประกอบความดี เขาจะไม่ทำความชั่ว เพราะความไม่รู้นั่นเองทำให้เขาต้องทำความชั่ว ความเขลาเป็นความชั่วร้ายพอ ๆ กับความรู้เป็นคุณธรรมหรือความดี ไม่มีใครตั้งใจทำความผิด (none intentionally does wrong) ที่เขาทำผิดเพราะไม่รู้...แม้ความเป็นคนพอประมาณโดยไม่รู้ว่านั้นคือความพอดีก็เป็นคนไม่พอดีอย่างหนึ่ง ความเป็นผู้กล้าหาญโดยไม่รู้จักความกล้าหาญก็เป็นความขลาดเขลาอย่างหนึ่ง ดังนั้น ตามทฤษฎีของโสเครตีสแล้ว ความรู้ที่ก่อให้เกิดสาระของคุณธรรม บุคคลไม่เคยทำความผิดทั้ง ๆ ที่รู้เลย ส่วนแนวคิดของเพลโต (Plato, ก่อน ค.ศ. 427-347) เห็นว่า มีคุณธรรมที่สำคัญอยู่ 4 ประการ เรียกว่า cardinal virtues เป็นคุณธรรมพื้นฐาน ซึ่งรับรองคุณธรรมอื่นไว้ทั้งหมดคือ

1. ปัญญา (wisdom)
2. ความกล้าหาญ (courage)
3. ความพอประมาณ (temperance)
4. ความยุติธรรม (justice)

ซึ่งถือว่าปัญญาสำคัญที่สุดโอบอุ้มเอาคุณธรรมอื่นๆ ไว้ด้วยตนเองเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงถือเอาความไม่ประมาทเป็นธรรมสำคัญที่สุดเกินกว่าธรรมทั้งปวงโอบอุ้มเอาคุณธรรมอื่นไว้ทั้งหมด

อมรา เล็กเริงสินธุ์ (2542, หน้า 5-56) ได้กล่าวถึง คุณธรรมตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976, p. 9) ได้กล่าวไว้ว่า คุณธรรม คือความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นเกณฑ์และมาตรฐานของการประพฤติในสังคมและทำให้บุคคลมีการพัฒนา จนกระทั่งมีลักษณะพฤติกรรมเป็นของตนเองมาตรฐานการตัดสินของสังคมจะเป็นเครื่องตัดสินว่า การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมเช่นนั้นเป็นเรื่องที่ผิดหรือถูก

สรุปว่า คุณธรรม (virtue) ประกอบด้วยปัญญา ความกล้าหาญ ความพอประมาณ ความยุติธรรมและความรับผิดชอบโดยมีปัญญาสำคัญที่สุด ถ้าบุคคลมีความรู้ และเข้าใจถึงธรรมชาติของความดีจริงๆ แล้วก็จะประกอบแต่ความดี การที่บุคคลทำชั่ว เพราะ ความไม่รู้ ไม่มีใคร ตั้งใจทำความผิด ที่ทำความผิดเพราะไม่รู้ คุณธรรม มี 2 ความหมาย คือ

1. ความดีงาม ของลักษณะนิสัย หรือพฤติกรรมที่ได้กระทำกันมา จนเคยชิน
2. คุณภาพของบุคคลที่ได้กระทำตามความคิดและตามมาตรฐาน ของสังคม

ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและหลักศีลธรรม เป็นลักษณะนิสัยในด้านความดี ความงาม ความรู้ ความกล้าหาญ ความพอประมาณ ความยุติธรรม ความรับผิดชอบ ไม่ลำเอียง ไม่ดีและไม่หย่อนเกินไป

แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมของนักปราชญ์และผู้รู้ชาวไทย

สาโรช บัวศรี (2523, หน้า 142) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม คือ แนวทางในการประพฤติตนเพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข คุณธรรมมีหลายรูปแบบ เช่น คุณธรรมในรูปของศีลธรรม หรือในรูปของค่านิยมเชิงจริยธรรมหรือจริยธรรมในรูปธรรมะ

หรือตัวจริยะเอง ทั้งนี้คุณธรรมยังอาจรวมถึงค่านิยมในสังคม เช่น กฎหมายต่าง ๆ คุณธรรมทั้งหลายเหล่านี้บางข้อก็เป็นสภาพที่เป็นอยู่ เช่น หิริ โอตตปปะ และบางข้อก็อาจเป็นพฤติกรรมหรือการกระทำ ดังเช่น การให้ทาน การมีสัมมาอาชีวะ เป็นต้น

ประกาศรี สีหอำไพ (2535, หน้า 21) กล่าวว่าคุณธรรม หมายถึง หลักธรรม จริยะที่สร้างความรู้สึกลึกซึ้งชอบชั่วดีภายในจิตใจจนเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขความยินดี การกระทำที่ดีย่อมได้รับผลของความดีคือความชื่นชมยกย่อง ในขณะที่การกระทำชั่วย่อมได้รับผลของความชั่ว คือ ความเจ็บปวดหรือความทุกข์ต่าง ๆ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536, หน้า 58) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง จริยธรรมที่ถูกปลูกฝังไว้ในจิตสำนึกของคนซึ่งรู้ดี รู้ชั่ว แล้วเลือกสรรศรัทธายึดมั่นในสิ่งที่ดีงาม ผีงแผ่ไว้ในจิตใจเป็น “นามธรรม” เมื่อแสดงออกมาก็เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคม ถ้าไม่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมมันก็อยู่ในใจ

วศิน อินทสระ (2541, หน้า 106) ได้กล่าว ตามหลักจริยศาสตร์ว่า คุณธรรม คือ อุปนิสัยอันดีงาม ซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากความพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 253) ได้ให้ความหมาย ไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี

บัวหลวง แสงสว่าง (2548, หน้า 19-20) สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี ที่มีอยู่ในตัวบุคคลซึ่งได้ สั่งสมมาจากประสบการณ์ที่ดีเป็นคุณภาพของจิตใจที่ส่งเสริมให้จิตใจดีงามเป็นจิตใจที่สูงจนประพฤติปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงามและฝังอยู่ในจิตใจ คุณธรรมแบ่งเป็น 2 ด้าน คือ

1. คุณธรรม ทางสติปัญญา รวมทั้งความทางทฤษฎี และความรู้ทางปฏิบัติที่ส่งผลต่อความมีเหตุผลและการกระทำหน้าที่
2. คุณธรรม ทางศีลธรรม คือ ความมีจิตสำนึกในสิ่งที่ดีงาม และเหตุผล คุณธรรมทางศีลธรรมไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและไม่ได้ติดตัวมาแต่กำเนิด ซึ่งเป็นคุณลักษณะทางนามธรรม

จากที่ได้ศึกษาความหมายของคุณธรรม พอสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง อุปนิสัยอันดีงาม ซึ่งสะสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยนี้ได้มาจากความพยายาม และความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน มีลักษณะเป็นนามธรรมเป็นความรู้สึกนึกคิด เป็นคุณงามความดีภายในจิตใจ

ความหมายของจริยธรรม แบ่งออกเป็น 2 ทรศนะ คือ ทรศนะของนักปราชญ์และผู้รู้ในต่างประเทศและทรศนะของนักปราชญ์และผู้รู้ของไทย กล่าวคือ

แนวคิดของนักปราชญ์และผู้รู้ในต่างประเทศ มีดังนี้

อมรา เลิกเวริงสินธุ์ (2542, หน้า 51) ได้สรุปแนวคิด ของเพียเจต์ (Piaget) เกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมเกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนา

จริยธรรม จึงต้องมีการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้นการรับรู้จริยธรรมก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของมนุษย์ มี 3 ชั้น

1. ชั้นก่อนจริยธรรม เป็นชั้นที่ยังไม่มีความสามารถรับรู้สิ่งแวดล้อม ได้อย่างละเอียด แต่มีความต้องการทางกาย
2. ชั้นยึดคำสั่ง ในชั้นนี้จะรับรู้สภาพแวดล้อมและบทบาทของตนเอง ต่อผู้อื่น รู้จัก เกรงกลัวผู้ใหญ่เห็นว่าคำสั่งหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตาม
3. ชั้นยึดหลักแห่งตนสามารถใช้ความคิด อย่างมีเหตุผลประกอบ การตัดสินใจ และตั้งเกณฑ์ที่เป็นตัวของตัวเองได้

อมรา เล็กเริงสินธุ์ (2542, หน้า 53-56) กล่าวถึง จริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976) ระบุว่าจริยธรรม แต่ละชั้นเป็นผลจากการคิดไตร่ตรอง ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยข้อมูล ข้อมูลที่นำมา พิจารณาส່วนหนึ่งเป็นความเข้าใจของตนเองเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ และอีกส่วนหนึ่งเป็นประสบการณ์ที่ได้รับใหม่ โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้รับฟังจากทฤษฎีของผู้อื่น ซึ่งอยู่สูงกว่าระดับของตนเอง 1 ชั้น

วิธีการปลูกฝังจริยธรรมตามแนวคิดของโคลเบอร์ก (Kohlberg) ไม่อาจกระทำได้ด้วยการสอนหรือการปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้ดูและไม่อาจเรียนรู้ด้วยการกระทำต่าง ๆ จริยธรรมสอนกันไม่ได้ จริยธรรมพัฒนาขึ้นมาด้วยการนึกคิดของแต่ละคนตามลำดับขั้นและพัฒนาการของปัญญา ซึ่งผูกพันกับอายุ ดังนั้น หากยังไม่ถึงวัยอันควร จริยธรรมบางอย่างก็จะไม่เกิด

บัวหลวง แสงสว่าง (2548, หน้า 21) ได้สรุปว่า จริยธรรม หมายถึง หลักประพฤติกี่มีการฝึกอบรมให้เป็นความประพฤติของพลเมืองดี เป็นเรื่องเกี่ยวกับอุปนิสัย ความรู้สึก รับผิดชอบว่าอะไรดี อะไรชั่วโดยอาศัยมาตรฐานของการประพฤติในสังคมเป็นเกณฑ์ และจริยธรรมของบุคคลจะพัฒนาขึ้นตามเกณฑ์จนมีพฤติกรรมเป็นของตนเองจากพฤติกรรมนั้นจะเป็นเครื่องตัดสินว่าการกระทำนั้นผิดหรือถูก โดยอาศัยทฤษฎีแต่ละระดับของการพัฒนาทางจริยธรรมเป็นเกณฑ์ในการตัดสินความถูกต้อง

แนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรมของนักปราชญ์และผู้รู้ชาวไทย

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจนึก (2520, หน้า 6) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม มีความหมายกว้างครอบคลุมถึงระเบียบสังคม กฎ ศีลธรรมตามศาสนา และค่านิยมของคนในกลุ่มสังคมเดียวกันและคำว่าจริยธรรมยังอธิบายถึงการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมโดยมีสิ่งที่เกี่ยวข้อง 3 ประการ คือ 1) ตัวเราเอง 2) ผู้อื่น 3) ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่น ความสุขและความทุกข์ทั้งมวล มนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นสิ่งที่ได้รับจากลักษณะความสัมพันธ์ที่บุคคลผู้นั้นมีและได้รับจากผู้อื่น

พระราชวรmani (ประยูรค์ ปยุตโต) (2523, หน้า 12-13) ให้ความหมาย ไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีวิต การใช้

ชีวิต การเคลื่อนไหว ของชีวิตทุกแง่ ทุกด้าน ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทั้งด้านส่วนตัว ด้านสังคม ด้านอารมณ์ ด้านจิต ด้านปัญญา อย่างถูกต้อง

ในทางศาสนา พระเทพเวที (2532, หน้า 65-66) และพระธรรมปิฎก (2534, หน้า 44) ได้ให้ความหมายในทำนองเดียวกัน คือ หลักธรรมอันเป็นแนวทาง ปฏิบัติในการทำหน้าที่ไปตามครรลองคลองธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536, หน้า 58) ได้ให้ความหมายว่า จริยธรรม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม แสดงออกมาให้เห็น เป็นรูปธรรม เช่น ความมีระเบียบ การมีสัมมาคารวะ ความอ่อนน้อมต่อมตน พุดจาไพเราะ สุภาพเรียบร้อย ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน

จําณรงค์ ทองประเสริฐ (2540, หน้า 13) ให้ความหมายไว้ว่าจริยธรรม ประกอบด้วยคำ “จริย” ซึ่งแปลว่า พึงประพฤติ, พึงปฏิบัติ, พึงดำเนิน กับคำว่า “ธรรม” ซึ่งมีความหมายหลายอย่าง ความหมายอย่างหนึ่งคือ “หลักการ” ดังนั้น จริยธรรม จึงอาจแปลว่า ธรรมที่พึงประพฤติปฏิบัติหรือหลักดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่จะต้องพัฒนาไปตามลำดับจนถึงขั้นพ้นทุกข์หรือหมดกิเลสทั้งปวง

ปราณี วิฑูรวานิชย์ (2542, หน้า 4) ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติและการปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นความประพฤติที่ดีงาม สมควรอย่างยิ่งที่จะปฏิบัติสืบต่อกันไปและถือว่าจริยธรรมเป็นหน้าที่โดยตรงของทุกคนที่จะปฏิบัติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 291) ได้ให้ความหมาย ของ จริยธรรมไว้ว่า “จริย” คือ ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ จริยธรรมหมายถึงธรรมที่เป็นข้อประพฤติ ปฏิบัติ ศิลธรรม กฎศีลธรรม

จากการศึกษาความหมายของจริยธรรม พอสรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติที่ถูกต้องดีงามทั้งกายและวาจา สมควรที่บุคคล จะประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ตนเอง และสังคมรอบข้างมีความสุข สงบ เยือกเย็น เป็นความหมายทางรูปธรรม เป็นการประพฤติปฏิบัติ

จึงกล่าวได้ว่า คุณธรรมและจริยธรรมสองคำนี้เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกัน และใช้ประกอบกัน คุณธรรมเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดจริยธรรม จริยธรรมจะเป็นผลของการมีคุณธรรม ผู้ใดมีคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต ผู้นั้นจะมีจริยธรรมไม่ลักทรัพย์ ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน (สมพร เทพสิทธา, 2542, หน้า 3) กล่าวคือ จริยธรรม คือ ความประพฤติที่ถูกต้องดีงามทั้งกาย วาจา สมควรจะประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ตนเองและคนในสังคมรอบข้างมีความสุขสงบเยือกเย็น จริยธรรมเป็นเรื่องของการฝึกวินัยที่ดีโดยกระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย ผู้มีความประพฤติดีงามอย่างแท้จริงจะต้องเป็นผู้มีความรู้สึในด้านดีตลอดเวลาที่มี “คุณธรรม” อยู่ในจิตใจหรืออาจกล่าวได้ว่า จริยธรรมเป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติเป็นพฤติกรรมภายนอก ส่วนคุณธรรมเป็นสภาพคุณงามความดีภายในจิตใจซึ่งทั้งสองส่วนต้องเกี่ยวข้อง

สัมพันธ์กัน พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาทั้งทางกายและวาจา นั้นย่อมเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ และเป็นไปตามความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจและสติปัญญา ในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ของบุคคลจึงต้องพัฒนาทั้ง 3 ด้านควบคู่กันไป คือ การพัฒนาด้านสติปัญญา ด้านจิตใจ และ ด้านพฤติกรรม

2. ความหมายของความเมตตา กรุณา

ตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย (2518, หน้า 92) ได้ให้ความหมายของความเมตตา กรุณา ไว้ว่า เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาจะให้มีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และประโยชน์แก่มนุษย์ สัตว์ ทัวหน้า กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจอันจะปลดเปลื้องบำบัดทุกข์ยาก และเดือดร้อน ของปวงสัตว์

กรมการศาสนา (2523, หน้า 273) ได้ให้ความหมายของความเมตตา กรุณา ไว้ว่า เมตตา แปลว่า ความรักใคร่ปรารถนาดีที่จะให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญ หรือได้รับความสำเร็จความปรารถนา เมตตาที่แผ่ไปภายในขอบเขตจำกัดภายในวงแคบ กรุณา คือ ความสงสาร คิดจะช่วย ผู้ที่ได้รับความทุกข์ ให้พ้นจากความทุกข์ บำบัด ให้บรรเทา หรือพ้นไปจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น

สมชาย พุ่มพิมล (2525, หน้า 8) ได้ให้ความหมายของความเมตตา กรุณา ไว้ว่า เมตตา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ก่อความสุขให้ผู้อื่น ตามควรแก่สถานการณ์ และตามความสามารถของตน โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน กรุณา หมายถึง การช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ด้วยความสงสารเห็นใจ ตามควรแก่สถานการณ์และความสามารถของตน โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน รวมทั้ง การไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น ให้เดือดร้อน

เมตตา คือ การมีจิตอันแผ่ไมตรี และมีประโยชน์แก่สัตว์ทัวหน้า (loving-kindness) (พระราชวรมุณี. 2528, หน้า 59) ซึ่งสอดคล้องกับ (พระศรีสุทธีภิกขุ. 2527, หน้า 42; อ้างอิงมาจากพระพุทธานุสสิณ. 2499, หน้า 77; พระโสภณคณาภรณ์. 2529, หน้า 42) ที่กล่าวไว้ว่า เมตตาหมายถึงความรักใคร่ ความเยื่อใย ความปรารถนาที่จะให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมีความสุขสำหรับพระพุทธานุสสิณ (2499, หน้า 80) ได้ให้ความหมายที่แตกต่างออกไป คือ ความเป็นมิตร ความไม่มีศัตรู จึงหมายถึง ความรักเพื่อนมนุษย์เป็นเพื่อนเกิดแก่ เจ็บตายด้วยกัน

กรมการศาสนา (2542, หน้า 18) เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี เป็นมิตรอยากให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา คือ ความสงสารอยากช่วยเหลือผู้อื่น ให้พ้นจากความทุกข์

กัลยา ศรีปาน (2542, หน้า 36) กล่าวว่า ความเมตตา กรุณา คือ ความรักใคร่ปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข ความเจริญ มีความสงสาร คิดจะช่วยให้ผู้ที่ได้รับความทุกข์ ให้พ้นจากความทุกข์

ชัยณรงค์ ศรีสุข (2545, หน้า 24) ได้กล่าวถึงความหมายของความเมตตา คือ การที่บุคคลปรารถนา ให้ผู้อื่น มีความสุขใจ เมื่อผู้อื่นมีความทุกข์ และรู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น

พระเทพดิลก (ระแบบจิตญาโณ) (2544, หน้า 5) กล่าวว่า ความเมตตา คือการมีจิตปรารถนาให้สรรพสัตว์เป็นสุขทั่วหน้า ปัญหาเรื่องความโหดร้ายรุนแรง ที่มีการเข่นฆ่าประทุษร้ายกันตลอดถึงการประกอบอาชญากรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกือบทุกห้วงแห่ง ชาวคราวต่างๆ ในหน้าหนังสือพิมพ์ เพราะจิตใจของบุคคลขาดฐานใจที่มีความสำคัญคือ เมตตาธรรม ได้แก่ความรู้สึกรับนบถือสิทธิในชีวิต ในทรัพย์สิน ในคู่ครองของกันและกัน

สุวิทย์ สุขหมั่น (2546, หน้า 7) ได้ให้ความหมายของความเมตตา กรุณา ไว้ว่า การรู้จักให้อภัย เห็นอกเห็นใจ การไม่เบียดเบียน และการรู้จักการให้ ความช่วยเหลือผู้อื่น

ทองม้วน ดาวุธ (2548, หน้า 17) กล่าวไว้ว่า เมตตา คือ ความเอ็นดูรักใคร่ปราศจากราคะ มีความคิดที่ต้องการช่วยให้ผู้อื่นมีความสุข และมีการแสดงออกที่ตรงข้ามกับความพยาบาท

จากที่กล่าวมาทั้งหมดพอสรุปความหมายของความเมตตา กรุณา ได้ว่า ความเมตตา กรุณา หมายถึง การปฏิบัติเพื่อต้องการช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ มีความสุขความเจริญ ด้วยการแสดงความมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อผู้อื่นด้วยความเต็มใจ แสดงอาการทางวาจาต่อผู้อื่นอย่างนุ่มนวล การไม่เอาเปรียบไม่เบียดเบียนผู้อื่น การรู้จักให้อภัยร่วมบริจาครทรัพย์สินเพื่อส่วนรวม และเสียสละเวลาปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ตามสมควรตามสถานการณ์ และตามความสามารถของตน โดยไม่หวังผลตอบแทน

พฤติกรรม หมายถึง สิ่งที่บุคคลกระทำ แสดงออกตอบสนองหรือได้ตอบสนองต่อสิ่งใดในสภาพการณ์ใดสภาพการณ์หนึ่งที่สามารถแสดงออก หรือการตอบสนองนั้น จะเกิดขึ้นภายในหรือนอกร่างกาย (ประเทือง ภูมิภักทรม, 2530, หน้า 10; อ้างอิงมาจาก สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2524, หน้า 3)

พัฒนานุสรณ์ สถาพรวงศ์ (2540, หน้า 4) มีความเห็นว่า พฤติกรรม หมายถึง การแสดงออกของบุคคลในลักษณะการตอบสนองต่อสิ่งเร้าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในสภาพการณ์ใดสภาพการณ์หนึ่ง ที่สามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัส อย่างเป็นรูปธรรม และมีความเป็นปรนัย

ปรุ้งใจ ศรีปานแจ่ม (2542, หน้า 11) ได้ให้ความหมาย ของพฤติกรรม คือ การแสดงออกของบุคคลที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่บุคคลอื่นสามารถสัมผัสได้ทั้งจากการสังเกตและได้ยิน อีกทั้งสามารถวัดตรงกันอย่างเป็นระบบไม่ว่า การแสดงออกนั้น จะเกิดขึ้นจากภายนอก หรือภายในร่างกาย สำหรับพฤติกรรมที่เป็นปัญหาในชั้นเรียนส่วนใหญ่ คือ พฤติกรรมก่อกวนในชั้นเรียน

สรุปได้ว่า พฤติกรรมคุณธรรม จริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่เป็นความรู้สึกนึกคิด เป็นคุณงามความดีที่อยู่ภายในจิตใจ และได้ประพฤติ ปฏิบัติหรือแสดงออกมาภายนอก ให้ผู้อื่นสังเกตเห็นได้

3. แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

แนวคิดในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมแนวคิดที่สำคัญๆ แบ่งได้เป็น 3 แนวทางใหญ่ ดังนี้ (สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน. 2542, หน้า 14-20)

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของบุคคัล (Psycho-analytic Theory) กล่าวไว้ว่า จริยธรรมกับมโนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์อยู่ในสังคมกลุ่มใดก็จะเรียนรู้ความรับผิดชอบชั่วดีจากสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้นจนมีลักษณะพิเศษของแต่ละสังคมที่เรียกว่า เอกลักษณ์ เป็นกฎเกณฑ์ให้ประพฤติปฏิบัติตนตามข้อกำหนดโดยอัตโนมัติ คนที่ทำชั่วแล้วรู้สึกนึกเกิดหิริโอตัมปะละอายใจ ตนเองถือว่าได้รับการลงโทษด้วยตนเอง เมื่อสำนึกแล้วพึงละเว้นไม่ปฏิบัติอีก ไม่ต้องมีสิ่งควบคุมจากภายนอก เป็นการสร้างมโนธรรมขึ้นมาโดยไม่จำกัด

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) อธิบายการเกิดของจริยธรรมว่าเป็นกระบวนการสังคมประกิด (Socialization) โดยการซึมซับกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่สังคมที่เติบโตมารับเอาหลังการเรียนรู้เชื่อมโยงกัน หลักการเสริมแรงและการทดแทนสิ่งเร้า (stimulus substitution) รับแนวคิดของทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นรูปแบบโดยยึดถือว่า การเรียนรู้คือการสังเกตเลียนแบบจากผู้อื่นใกล้ชิดเพื่อแรงจูงใจ คือเป็นที่ยอมรับในกลุ่มพวกเดียวกับกลุ่มต้นแบบเพื่อเป็นพวกเดียวกัน

3. ทฤษฎีการพัฒนาทางปัญญา (Cognitive Theory) จริยธรรม เกิดจากแรงจูงใจ ในการปฏิบัติสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงต้องมีการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมมีทฤษฎีต่างๆ ที่ได้ปรากฏขึ้นเพื่อการจัดค่าของการพัฒนาทางคุณธรรมและจริยธรรม ดังนี้

1. ทฤษฎีของเพียเจต์

การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของมนุษย์ เพียเจต์ (Piaget, 1960, p. 9) ได้กล่าวว่า “จริยธรรมเกิดจากแรงจูงใจในการปฏิสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงต้องมีการพัฒนาเหตุผล เชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้ จริยธรรมก็พัฒนาขึ้น ตามลำดับ” การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของมนุษย์ มีขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ

1.1 ขั้นก่อนจริยธรรม ยังไม่เกิดจริยธรรม แต่สามารถเรียนรู้จากประสาทสัมผัสและมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นต้น

1.2 ขั้นเชื่อฟังคำสั่ง เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ใหญ่ มีการคิดก่อนปฏิบัติการตามคำสั่ง ซึ่งในขณะแรกเริ่มจะไม่คำนึงถึงเหตุผลของคำสั่งนั้น

1.3 ขั้นยึดหลักแห่งตน เกิดหลักความคิด มีพัฒนาการทางสติปัญญาสูงขึ้นตามประสบการณ์ทางสังคม คลายความเกรงกลัว อำนาจภายนอก เริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น

2. ทฤษฎีของลอว์เรนซ์ โคลเบิร์ก

โคลเบิร์ก (Kohlberg) เป็นนักการศึกษาด้านจริยธรรมเป็นผู้นำทฤษฎี จริยศึกษาสงเคราะห์ ได้นำเอาความรู้ทางปัญญา จิตวิทยา สังคมวิทยาและศึกษาศาสตร์ มาประกอบกันขึ้นเป็นทฤษฎีบูรณาการ (Integrated Theory) โคลเบิร์กได้วิเคราะห์หลักพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 6 ลำดับขั้นตอน (moral development) ที่อาจนำไปใช้ในรูปแบบต่างๆ ที่จะเลือกได้ในสถานการณ์ ของการพิจารณาสิ่งที่เป็นคุณธรรม มีดังต่อไปนี้

2.1 การเชื่อฟังและการลงโทษ (obedience and punishment) พิจารณาในด้านประเด็นของการถือเอาอรรถาของตัวเองเป็นใหญ่

2.2 การแสวงรางวัล (exchange) เป็นเป้าหมายตามลักษณะเฉพาะรายบุคคลและการแลกเปลี่ยนกันอย่างเสมอภาคที่ตกลงกัน เพื่อจะยอมรับความคิดเห็นของกันและกันในสังคมเพื่อแสวงหารางวัล

2.3 การทำตามความเห็นของผู้อื่น (conformity) ความสัมพันธ์ และการทำตามรูป ตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ เป็นการแลกเปลี่ยนในความคาดหวัง การติดต่อประสานงานและความศรัทธา ยึดมั่น ไว้วางใจต่อผู้อื่น โดยการปฏิบัติที่ติงามต่อกันตามบทบาทและหน้าที่ของตน

2.4 การทำตามหน้าที่ในสังคม (social system) ระบบสังคมและความมีสติ รับผิดชอบที่จะให้มีการดำเนินการตามหน้าที่ที่ตนกระทำในสังคมนั้นเพื่อรักษาระเบียบทางสังคมและทำหน้าที่ของสังคมจึงต้องรักษาสถาบันให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นโดยส่วนรวม

2.5 การทำตามกฎเกณฑ์และข้อสัญญา (contract) สิทธิพื้นฐานและพันธะสัญญาทางสังคมที่จะใช้กับประชาชนโดยส่วนรวม จะต้องยึดถือค่านิยมซึ่งมีมากมายแตกต่างกันไปรวมทั้งความคิดเห็นซึ่งมีอยู่เฉพาะกลุ่ม นำมารวมกันเป็นพันธะสัญญาของสังคมร่วมกัน

2.6 การยึดมั่นโนธรรมตามหลักสากล (universal) หลักจริยธรรมสากล ถือเป็นการแนะแนวทางให้มนุษย์ชาติกระทำตามข้อกำหนดของสังคมพื้นฐานของแต่ละแห่ง โดยภาพกว้างและลึก การถือเอาความเคารพนับถือในบุคคลอื่นเป็นจุดหมาย มิใช่เป็นวิธีการ ความยุติธรรมคือสัจธรรม ไม่ขึ้นกับวัฒนธรรมเฉพาะแห่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง เท่านั้น

โคลเบิร์ต เห็นว่า จริยธรรมเป็นลักษณะประสบการณ์และหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์เป็นมาตรฐานความประพฤติในสังคม บุคคลจะพัฒนารับผิดชอบต่อชีวิต ให้เหตุผลกระทั่งพัฒนาพฤติกรรมของตนเองความสัมพันธ์ในสังคมตามสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้องดีงาม

3. ทฤษฎีของแครธวอล บลูม และเมลิส

แครธวอล บลูม และเมลิส (ชม ภูมิภาคม, 2525, หน้า 104; อ้างอิงมาจาก Krathwohl, Bloom and Masis, 1994, p. 80) ได้กำหนดทฤษฎีจำแนกระดับคุณภาพของการเรียนรู้ด้านจิตใจ (affective domain) ที่ครอบคลุมความสนใจทัศนคติ ค่านิยม และลักษณะนิสัย โดยจัดลำดับขั้นตอนคุณลักษณะด้านความรู้สึกไว้ 5 ประการ ดังนี้

3.1 การรับรู้ (receiving) เป็นจุดเริ่มต้นที่บุคคลจะเรียนรู้เรื่องต่างๆ และเกิดความรู้สึกต่อสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่ปรากฏ การรับรู้นี้แบ่งเป็น 3 ขั้นย่อย โดยถือปริมาณการรับรู้เป็นเกณฑ์ ดังนี้

3.1.1 การสำนึก เป็นการเริ่มรู้สึกหรือสำนึกเกี่ยวกับลักษณะหรือเรื่องราวต่างๆ ที่มาเร้า

3.1.2 การตั้งใจรับรู้เป็นการใส่ใจสิ่งเร้า นานพอสมควร แต่ยังไม่มีความคิดหรือประเมินตัดสินใดๆ เป็นเพียงการสังเกตเห็น

3.1.3 การเลือกรับรู้ เป็นการรับรู้สิ่งเร้า มีการจำแนกความแตกต่าง ยังไม่มีการประเมินใดๆ

3.2 การตอบสนอง (responding) เมื่อบุคคลรับรู้เรื่องราวต่างๆ แล้วจะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งที่ตนรับรู้ ขั้นการตอบสนองแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

3.2.1 ยินยอมตอบสนอง เป็นการยอมรับหรือยอมรับปฏิบัติตาม

3.2.2 สมัคใจตอบสนองเป็นความรู้สึกที่จะทำกิจกรรมนั้นด้วยความสมัคใจ

3.2.3 พอใจตอบสนองเป็นการตอบสนองด้วยความรู้สึกเต็มใจ พอใจ มีความเพลิดเพลินสนุกสนานรื่นเริง

3.3 การเห็นคุณค่า (valuating) เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการประเมินสถานการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ว่ามีประโยชน์หรือไม่อย่างไร การเห็นคุณค่าที่จะเกิดขึ้นซ้ำๆ โดยมีการสะสมไว้เรื่อยๆ พฤติกรรมการเห็นคุณค่าจะดูได้จากความแน่นอน ความคงเส้นคงวาสมาเสมอของการกระทำในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย ดังนี้

3.3.1 การยอมรับคุณค่าเป็นการยอมรับด้วยความเชื่อที่ยังไม่ถาวรอาจเปลี่ยนแปลงได้ในคุณค่าของสถานการณ์ หรือเรื่องราวชื่นชมในคุณค่าเป็นการยอมรับ ในคุณค่าของสถานการณ์ หรือเรื่องราว ถึงระดับที่แสดงออกอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อยากติดตาม อยากเข้าไปร่วมผูกพัน

3.3.2 ยึดมั่นในคุณค่าเป็นความเชื่อมั่นความแน่นอนจนเกิดศรัทธาในเรื่องราวหรือเหตุการณ์ว่าควรทำตามและพยายามหาโอกาสแสดงออก

3.4 การจัดระบบ (organization) เป็นความรู้สึกรู้สึกที่เกิดจากบุคคล ได้รวบรวมเรื่องราวหรือสิ่งมีคุณค่าของเรื่องราวหรือสิ่งต่างๆ ของจุดเด่น และจุดร่วมของคุณค่าเหล่านั้นในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 2 ชั้นย่อย ดังนี้

3.4.1 การสร้างแบบคุณค่าเป็นการสรุปรวบยอดระหว่างคุณค่าของเรื่องราวต่างๆ ที่บุคคลยึดมั่นเข้าด้วยกัน

3.4.2 การจัดระบบคุณค่าเป็นการเรียงลำดับความสำคัญของสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ และจัดคุณค่าต่างๆ ให้ผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน

3.5 การสร้างลักษณะนิสัย (characterization) เป็นการพัฒนา และเป็นอุดมคติที่ฝังลึกถึง จิตวิญญาณ ยึดถือ เกิดทุนโดยจิตในมิติสังเคราะห์ เป็นแบบแผนกฎเกณฑ์ขึ้นมาใหม่ ให้ตนเองมีการกระทำที่คงเส้นคงวา โดยในสถานการณ์ใดเขาก็จะแสดงพฤติกรรมเดิม ซึ่งเป็นลักษณะของตนเอง แล้วรณรงค์ให้ผู้อื่นร่วมยึดถือและปฏิบัติด้วย ในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 2 ชั้นย่อย ดังนี้

3.5.1 สร้างข้อสรุป เป็นการที่บุคคลพยายามปรับปรุงระบบตนเองให้สมบูรณ์ตามแนวที่ต้องการ

3.5.2 กิจนิสัย เป็นการที่บุคคลแสดงออกตามแนวที่ตนเองต้องการอย่างสม่ำเสมอเป็นลักษณะของตนเอง

สรุปในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม ด้านความเมตตา กรุณา ของเพียเจต์ (Piaget, 1960, p. 9) จริยธรรม เกิดจากแรงจูงใจ ในการปฏิสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมต้องมีการพัฒนาเหตุผล เชิงจริยธรรม ระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น ซึ่งมีขั้นตอน 3 ขั้น คือ ขั้นก่อนจริยธรรม ยังไม่เกิดจริยธรรม แต่สามารถเรียนรู้จากประสาทสัมผัสและมีขั้นพัฒนาการทางสติปัญญาขั้นเชื่อฟังคำสั่ง เชื่อฟังและปฏิบัติ ตามคำสั่ง ขั้นยึดหลักแห่งตน เกิดหลักความคิด มีการพัฒนาการ ทางสติปัญญาสูงขึ้น ตามประสบการณ์ทางสังคมซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ แครทซ์ไวล บลูมและเมซิส (Kratthwohl, Bloom and Masis, 1994, p. 80) ทฤษฎีจำแนก ระดับคุณภาพ ของการเรียนรู้ ด้านจิตใจ (affective domain) ที่ครอบคลุม ความสนใจ ทัศนคติ ค่านิยม และลักษณะนิสัย มีขั้นตอนดังนี้ 1) การรับรู้ ซึ่งมีการสำนึก การตั้งใจรับรู้สิ่งเร้า และเลือกรับรู้ 2) การตอบสนอง มีการยินยอม สมัคใจและพอใจตอบสนอง 3) การเห็นคุณค่า มีการยอมรับและยึดมั่นในคุณค่า 4) การจัดระบบ

4. จริยธรรมของนักเรียน

กิริติ บุญเจือ (2538, หน้า 98-99) กล่าวไว้ดังนี้

1. ช่องว่างระหว่างนักเรียนกับผู้ใหญ่ นักเรียนหมายถึงผู้ที่กำลังเรียนอยู่ทุกระดับการศึกษา ขณะนี้มีปัญหาที่กล่าวถึงกันอยู่มากเกี่ยวกับช่องว่างระหว่างนักเรียนกับผู้ใหญ่ ซึ่งหมายรวมถึงครู ผู้ปกครอง และนักเรียนมักจะบ่นว่าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจเด็ก และผู้ใหญ่มักจะบ่นว่าเด็กสมัยนี้หัวดีไม่เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่เหมือนสมัยก่อน วิธีทางแก้ไขจะต้องได้รับความร่วมมือจากทั้งสองฝ่ายจะต้องมีหลักยึดถือเป็นพื้นฐานอยู่บนเหตุผล มิใช่ว่ามีประกาศิตมาจากทางใดทางหนึ่งเท่านั้น แม้จะรับประกาศิตมาจากทางใดก็ต้องยอมรับอย่างมีเหตุผล

2. เป้าหมายของการเป็นนักเรียน

2.1 เพื่อเป็นใหญ่ที่สมบูรณ์ในอนาคต

2.2 เพื่อฝึกฝนตนในทางพุทธิปัญญา จริยธรรม สังคมและพลานามัย

3. จรรยาบรรณของนักเรียน

3.1 พึงหาโอกาสเรียนรู้ให้เข้าใจวิธีการใช้เหตุผล และขอบเขตของเหตุผลโดยเร็วที่สุดตามระดับของวัย

3.2 พึงยอมรับทุกอย่างด้วยเหตุผล พึงรับพิจารณาความคิดทุกอย่าง ที่มีเหตุผลด้วยความเคารพ แม้นตนเองจะยังไม่เห็นด้วยกับเหตุผลนั้น

3.3 พึงเคารพความคิดที่มีเหตุผลของตนเองและของคนอื่นทุกคน ในทางปฏิบัติพึงหาทางประนีประนอมความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อหาทางสายกลางซึ่งทุกฝ่ายจะต้องได้บ้างเสียสละบ้าง

3.4 พึงถือว่าการเรียนมิใช่เป็นการกอบโกยหาวิธีได้เปรียบคนอื่นในสังคมแต่การเรียนคือการสร้างบุคคลิกภาพ จึงไม่พึงแข่งขันและกีดกันซึ่งกันและกัน

3.5 พึงถือว่าชีวิตในโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจริง

3.6 พึงสร้างสังคมในโรงเรียนให้เป็นสังคมอุดมการณ์ที่จะต้องปรับปรุงแก้ไข ให้ทันสถานการณ์อยู่เสมอ

3.7 พึงมีความสุจริตในการทำการบ้านและในการสอบ

3.8 พึงถือว่าเกียรติอยู่เหนือผลประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น

3.9 พึงฝึกน้ำใจนักกีฬาในการแข่งขันทุกประเภท

3.10 พึงให้เกียรติครูและเพื่อนเสมอ

3.11 พึงถือว่าสิทธิจะต้องควบคู่กับหน้าที่และความรับผิดชอบเสมอ

จริยธรรมของนักเรียน จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อมีเหตุผล เป็นรากฐานไม่ใช่ประกาศิตของคนใดคนหนึ่ง และการที่จะมีเป้าหมายที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ในอนาคต ต้องอาศัยจรรยาบรรณนักเรียน โดยการหาโอกาสการเรียนรู้เข้าใจ ยอมรับ เคารพในสิทธิ และความคิดของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล

5. องค์ประกอบของการวัดจริยธรรม

โกศล มีคุณ (2533, หน้า 87-88) กล่าวว่า การวัดจริยธรรมเป็นการวัดโดยใช้หลักจิตวิทยา โดยยึดรูปแบบการเข้าให้เกิดการตอบสนองแบบ S-O-R ซึ่งในการวัดผลดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งผู้กระทำการวัดจะต้องเข้าใจองค์ประกอบแต่ละส่วนอย่างถ่องแท้จึงจะทำให้สามารถดำเนินการสอบ-วัด ได้อย่างมีคุณภาพ

สิ่งเร้า (stimulus) หมายถึง สิ่งที่ผู้สอบ-วัดนำไปใช้กระตุ้น-เร้า ให้ผู้ถูกวัด แสดงการตอบสนอง ซึ่งอาจได้แก่ คำถาม ปัญหา ข้อสอบ แบบสอบถาม สถานการณ์ ผู้สอบ-วัด จะใช้สิ่งเร้าชนิดใดขึ้นอยู่กับคุณลักษณะที่ต้องการวัด (ในตัวบุคคล) เป็นสำคัญ นอกจากนั้น ยังอาจพิจารณาสถานการณ์ และสภาพผู้ถูกวัดประกอบด้วย

ตัวบุคคล (organism) หมายถึง ผู้ถูกสอบ-วัด ซึ่งอันที่จริงแล้วผู้สอบ-วัด สนใจลักษณะภายในที่ต้องการวัดมากกว่า ในทางจริยธรรมลักษณะภายในที่สนใจ อาจได้แก่ ความรู้ทางจริยธรรม เหตุผลเชิงจริยธรรม เจตคติ และค่านิยมทางจริยธรรม

การตอบสนอง (response) ก็คือการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่ถือเป็นตัวแทน ของพฤติกรรมหรือลักษณะภายในที่ต้องการวัด การตอบสนองมีได้หลายรูป เช่น การตอบ ด้วยวาจา การเขียนตอบ การทำงาน หรือการแสดงพฤติกรรมต่างๆ

1. เครื่องมือวัดทางจริยธรรม

ในการวัดคุณธรรมจริยธรรมเป็นการวัดความรู้สึกรู้ใจของบุคคลที่ส่งผลต่อการกระทำ หรือการประพฤติ ดังนั้น เครื่องมือที่ใช้การวัดจะต้องได้ตรงกับความรู้สึกรู้ใจของบุคคล และมีความเหมาะสม

โกศล มีคุณ (2533, หน้า 97-98) กล่าวว่า จริยธรรมในแต่ละลักษณะ สามารถวัดได้หลายวิธี และบางลักษณะก็อาจจะใช้วิธีเดียวกันหรือคล้ายกับลักษณะอื่นก็ได้ ในแต่ละลักษณะไม่อาจจะกล่าวได้ว่า วิธีใดดีที่สุด การจะเลือกใช้เครื่องมือชนิดใดย่อมขึ้นอยู่กับ สถานการณ์ ความพร้อม และความเหมาะสมในขณะนั้น รายละเอียดดังตาราง

ตาราง 1 เทคนิคหรือเครื่องมือที่ใช้วัดจริยธรรมลักษณะต่างๆ

คุณลักษณะทางจริยธรรม	เทคนิคหรือเครื่องมือวัด
1. ลักษณะด้านความรู้ความคิด	1. ข้อสอบ หรือแบบทดสอบ 2. การซัก-ถามหรือการสัมภาษณ์ 3. สถานการณ์หรืองานแก้ปัญหา
2. ลักษณะด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม	1. แบบทดสอบที่เป็นสถานการณ์ 2. การสัมภาษณ์โดยใช้สถานการณ์ 3. ให้ทำงานแก้ปัญหาที่เป็นสถานการณ์
3. ลักษณะด้านความรู้สึก	1. การสังเกตพฤติกรรม 2. แบบสำรวจ 3. แบบสอบถาม 4. การสัมภาษณ์ 5. มาตรฐานเจตคติ
4. ลักษณะด้านพฤติกรรม	1. การสังเกต 2. ใช้สถานการณ์ยั่ว 3. ตรวจสอบผลงาน 4. รายงานพฤติกรรมตนเองแบบสำรวจ

2. ประเภทของเครื่องมือวัดจริยธรรม

ในการสร้างเครื่องมือวัดจริยธรรม จะต้องคำนึงถึงธรรมชาติ และคุณสมบัติที่ค่อนข้างแตกต่างกัน จะใช้เครื่องมือชนิดเดียวกันวัดทุกคุณลักษณะคงไม่เหมาะสม ไกศล มีคุณ (2533, หน้า 94-97) ให้ข้อคิดในการเลือกใช้เครื่องมือวัดจริยธรรมให้เหมาะสมกับลักษณะที่ต้องการวัดได้ ดังนี้

1. ลักษณะด้านความรู้ความคิด เป็นการเน้นวัดความสามารถทางสมองหรือกระบวนการแก้ปัญหาของมนุษย์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 6 ชั้น เรียงลำดับจากต่ำสุดไปหาสูงสุดได้

- 1.1 ความรู้ความจำ (knowledge)
- 1.2 ความเข้าใจ (comprehension)
- 1.3 การนำไปใช้ (application)
- 1.4 การวิเคราะห์ (analysis)
- 1.5 การสังเคราะห์ (synthesis)

1.6 การประเมินค่า (evaluation)

หลักของการวัดความสามารถทางสมองก็คือ นำสิ่งเร้าที่เป็นปัญหา สถานการณ์ งาน หรือ คำถาม ไปกระตุ้นให้บุคคลได้ให้บุคคลได้ใช้สมองในการระลึก การคิด เพื่อการตอบสนองงานเหล่านั้น เครื่องมือที่นิยมใช้เพื่อวัดคุณลักษณะประเภทนี้ คือ ข้อสอบ หรือแบบทดสอบ นอกจากนั้นที่พอใช้ได้ก็คือ การซัก-ถาม (สัมภาษณ์) หรือการให้ทำงาน แก้ปัญหา

2. ลักษณะทางด้านการใช้เหตุผล เชิงจริยธรรม ลักษณะนี้ ก็ยังถือว่าเป็นความสามารถทางด้านสมองจึงควรวัดได้ด้วยข้อสอบ การสัมภาษณ์ หรือให้ทำงานแก้ปัญหา แต่เนื่องจากเหตุผลเชิงจริยธรรมมีโครงสร้างทางทฤษฎีที่แยกออกไปต่างหากดังนั้นวิธีการตาม และการตอบจึงแตกต่างไปจากข้อสอบที่ใช้วัดลักษณะด้านความรู้ความคิดที่กล่าวมา ในข้อ 1 นอกจากนั้นลักษณะคำตอบของคำถามแบบนี้ก็ไม่มีลักษณะถูก-ผิด เหมือนข้อสอบวัดความรู้ ความคิด คำตอบทุกคำตอบจะได้รับการยอมรับและถูกตีค่าออกมาเป็นระดับหรือคะแนน ซึ่งแสดงระดับขั้นของจริยธรรมของผู้ตอบตามหลักทฤษฎีของการใช้เหตุผล เชิงจริยธรรม การวัดคุณลักษณะนี้ใช้ข้อสอบเป็นสถานการณ์ซึ่งสามารถทำให้ผู้สอบวัดสามารถพิจารณาตัดสินได้จากคำตอบหรือเหตุผลของผู้ถูกวัดว่ามีลักษณะทางจริยธรรมด้านนี้เป็นอย่างไร

3. ลักษณะทางด้านความรู้สึก อันหมายรวมถึงความสนใจ เจตคติ ค่านิยม การวัดทางด้านความรู้สึกไม่สามารถวัดได้ด้วยแบบทดสอบเพราะแบบทดสอบจะให้ คำตอบที่ถูกต้องหรือผิด และผู้ถูกทดสอบพยายามจะทำให้ถูก ในสถานการณ์การสอบนั้นก็ต้องพยายามจงใจให้ผู้ถูกทดสอบได้ใช้ความสามารถของเขาอย่างเต็มที่ แต่ในการวัดด้านความรู้สึกนั้นไม่มี คำตอบประเภทถูกหรือผิด สิ่งที่ถูกทดสอบต้องการทราบ คือ ความรู้สึกหรือสภาพจิตใจอันแท้จริงของผู้ตอบขณะนั้นปัญหาของการวัดทางด้านนี้ ก็คือเป็นการที่จะทราบว่า สิ่งที่เขาตอบนั้นเป็น ความเชื่อ ความคิดเห็น เจตคติ หรือความรู้สึก อันแท้จริงหรือไม่ ดังนั้น ประเด็นสำคัญก็คือ ผู้สอบวัด จะต้องพยายามหาวิธีการที่จะทำให้ผู้ตอบเปิดเผยความรู้สึกอันแท้จริงของเขาอย่างตรงไปตรงมา เครื่องมือที่ใช้สำหรับวัดลักษณะทางด้านความรู้สึกนี้ อาจแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทผู้ที่วัดเป็นผู้ประเมิน เช่น จากการสังเกตพฤติกรรมที่ถูกวัดรายงานความรู้สึกของตนเอง ซึ่งได้แก่การให้ตอบแบบสำรวจ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์และการกระทำ มาตรฐาน เจตคติ เป็นต้น

4. ลักษณะทางด้านพฤติกรรม การวัดพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นการวัดที่บุคคลแสดงออกภายนอก ซึ่งผู้สอบวัดอาจสังเกตเห็นได้ เช่น ความรับผิดชอบ ความร่วมมือ ความสนใจ ความมีวินัย ความซื่อสัตย์ วิธีการสังเกตน่าจะดีที่สุด สำหรับการวัดพฤติกรรม ทางจริยธรรม แต่ข้อจำกัดของวิธีการดังกล่าวอยู่ตรงที่ผู้สังเกตไม่ค่อยมีโอกาสที่จะให้เห็นพฤติกรรมที่แท้จริงตามธรรมชาติของผู้สังเกต เพราะบุคคลมักจะระมัดระวังพฤติกรรมของตนเอง เมื่ออยู่ต่อหน้าผู้อื่น อีกประการหนึ่งก็คือพฤติกรรมทางจริยธรรม นั้นแสดงออก

ก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาทางจริยธรรมเกิดขึ้นเท่านั้น และเหตุการณ์ดังกล่าวมิใช่เกิดขึ้นตลอดเวลาหรือตามที่ต้องการหรือตามที่ต้องการให้เกิด จึงเป็นการยากที่ผู้สังเกตจะเฝ้ารออยู่ที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่ง คือ พฤติกรรมที่แสดงออกครั้งสองครั้ง ไม่อาจนำมาสรุปได้ว่าเป็นพฤติกรรมประจำตัวบุคคล เพราะมันอาจเป็นพฤติกรรมที่เป็นลักษณะอันแท้จริงของเขาหรือไม่ก็ได้

ด้วยข้อจำกัดของวิธีการดังกล่าว การวัดพฤติกรรมเชิงจริยธรรมจึงอาจใช้เทคนิคอื่นๆ ด้วย เช่น เทคนิคการให้รายงานพฤติกรรมของตนเอง โดยให้มีการบันทึกหรือตรวจสอบพฤติกรรมของตนเองเป็นประจำ เช่น ทุกวัน ทุกสัปดาห์ การตรวจสอบพฤติกรรม โดยการสังเกตอย่างสม่ำเสมอและมีแบบบันทึก การตรวจสอบผลงานผลงาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมการทำงาน การวัดพฤติกรรม โดยการสร้างสถานการณ์ นักวิจัยทางด้านพฤติกรรมศาสตร์นิยมใช้วิธีนี้ เพราะสามารถทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เราให้ผู้ถูกวัดแสดงพฤติกรรมทางจริยธรรม การสร้างสถานการณ์ที่สมจริง และเฝ้าสังเกตโดยผู้ถูกวัดไม่รู้ตัวจะทำให้ทราบพฤติกรรมทางจริยธรรมได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะใช้เทคนิควิธีใดก็ตาม สิ่งที่คุณสมบัติต้องการก็คือ พฤติกรรมอันแท้จริงที่แสดงถึงคุณภาพทางจริยธรรมของผู้แสดงพฤติกรรมนั้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องมือวัดและประเภทของเครื่องมือวัดจริยธรรม ผู้วิจัยได้เลือกใช้ตามด้านที่วัด ดังนี้

1. วัดความรู้ ความคิด คุณธรรมจริยธรรมด้านความเมตตา กรุณา เป็นแบบทดสอบ 4 ตัวเลือก วัดความรู้ ความจำเป็นไปใช้ วิเคราะห์ สังเคราะห์และประเมินค่า
2. วัดการใช้เหตุผล เชิงจริยธรรม ด้านความเมตตา กรุณา เป็นข้อทดสอบชนิดสถานการณ์ 4 ตัวเลือก ซึ่งสามารถทำให้ผู้สอบวัดสามารถพิจารณาตัดสินได้จาก คำตอบว่าผู้ถูกวัด มีลักษณะคุณธรรมจริยธรรมด้านความเมตตา กรุณา
3. ด้านความรู้สึกความพึงพอใจต่อกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้แบบสอบถาม
4. วัดพฤติกรรมด้านความเมตตา กรุณา โดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรม

บทบาทสมมติ

1. ความหมายของบทบาทสมมติ

ลี (Lee, 1974, p. 316) ให้ความหมาย ของการแสดงบทบาทสมมติ ว่า หมายถึง การเรียนรู้จากการดูบทบาทของผู้แสดงในสถานการณ์จำลอง ซึ่งผู้แสดงบทบาทสมมติ จะต้องคิดคำพูด และแสดงท่าทางโดยไม่มีการเตรียมตัวไว้ล่วงหน้า

ผกา สัตยธรรม (2524, หน้า 49) กล่าวว่า การแสดงบทบาทสมมติ เป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีโอกาสแสดงได้หลายทางทั้งทางการพูดและการแสดงท่าทาง นักเรียนได้แสดงบทบาทสมมติเช่น เป็นคุณพ่อ คุณแม่ ครู อาจารย์ เพื่อนและบุคคลอื่นๆ ในสังคม

ซูศรี สนิทประชากร (2525, หน้า 14) กล่าวถึงบทบาทสมมติว่า เป็นวิธีการอย่างหนึ่งเพื่อให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามที่ตนคิดว่าควรจะเป็น และถือเอาการแสดงออกทั้งทางความรู้สึก และพฤติกรรมของผู้แสดงมาเป็นข้ออภิปรายเพื่อการเรียนรู้ การแสดงบทบาทสมมติเป็นการฝึกให้ผู้แสดงได้ประสบกับสถานการณ์จริงในสภาพของการสมมติขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อฝึกให้ผู้เรียนได้ทดลอง และเรียนรู้ที่จะปรับพฤติกรรมของตนอย่างมีประสิทธิภาพในสภาวะต่างๆ

สุนน อมรวิวัฒน์ และคนอื่นๆ (2526, หน้า 99) ได้ให้ความหมาย บทบาทสมมติไว้ว่า เป็นเครื่องมือและวิธีสอนอย่างหนึ่ง เพื่อให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามที่ตนคิดว่าควรจะเป็น การแสดงบทบาทสมมติเป็นวิธีการฝึกการแก้ปัญหาและการตัดสินใจวิธีหนึ่ง เพราะในสถานการณ์ และบทบาทที่สมมติขึ้นมานั้นมักจะมีปัญหา และข้อขัดแย้งต่างแฝงมาด้วย การที่ผู้เรียนได้เลือกที่จะแสดงบทบาทต่างๆ โดยไม่ต้องฝึกและเตรียมตัวก่อนนั้น ผู้แสดงจะต้องแสดงไปตามธรรมชาติ โดยที่ไม่รู้ว่าผู้แสดงคนอื่นๆ จะมีปฏิกิริยาโต้ตอบอย่างไรบ้าง นับว่าเป็นการช่วยฝึกให้ผู้แสดงได้เรียนรู้ที่จะปรับพฤติกรรม และหาทางแก้ปัญหาและตัดสินใจด้วยตนเอง

คมเพชร ฉัตรศุภกุล (2531, หน้า 82-83) กล่าวถึง บทบาทสมมติว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในขอบเขตความสัมพันธ์ ของบุคคล โดยการแสดงออกมาในสถานการณ์ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับปัญหาของชีวิตจริง

สุดาวดี ไยพิมล (2533, หน้า 38) ได้กล่าวถึงการแสดงบทบาทสมมติหมายถึง เป็นเครื่องมือและเทคนิคอย่างหนึ่งที่ใช้ในการสอนเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออก ทั้งทางการพูด และการแสดงท่าทางตามความคิดว่าจะเป็นไปได้อย่างอิสระ โดยไม่มีการข่มขู่หน้า ช่วยให้ผู้เรียนได้มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องที่เรียน

วิไล พังสอาด (2542, หน้า 8) ได้กล่าวถึงบทบาทสมมติหมายถึง การจัดสภาพการให้คล้ายคลึงกับปัญหาในชีวิตจริง แล้วให้แสดงบทบาท ได้แสดงความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ จากสภาพการณ์สมมติขึ้น เพื่อเกิดการเรียนรู้

นพเก้า อิ่มนรชัย (2543, หน้า 9) ได้กล่าวว่า บทบาทสมมติเป็นกิจกรรม ที่ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและมีความเข้าใจตนเองมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้ให้นักเรียนได้พัฒนาความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองไปในทางที่ดี ตลอดจนเรียนรู้ และเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นโดยที่นักเรียนมีโอกาสทดลองฝึกเกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับชีวิตจริงเพื่อปรับพฤติกรรมให้ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งจะทำให้ ความสัมพันธ์ของบุคคลดีขึ้นเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีความสามัคคี และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

กิตนา แคมมณี (2547, หน้า 358) กล่าวว่า บทบาทสมมติ หมายถึง กระบวนการที่ผู้สอนใช้ในการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดโดยการให้ผู้เรียนสวมบทบาทในสถานการณ์ ซึ่งมีความใกล้เคียงกับความเป็นจริง และแสดงออกตามความรู้สึกนึกคิดของตน และนำเอาการแสดงออกของผู้แสดง ทั้งทางด้านความรู้ ความคิด

ความรู้สึก และพฤติกรรมที่สังเกตพบมาเป็นข้อมูลในการอภิปราย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์

จากความหมายของบทบาทสมมติ ดังกล่าว พอสรุปได้ว่า บทบาทสมมติหมายถึง เครื่องมือ และเทคนิคที่ผู้สอนใช้ในการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ตามวัตถุประสงค์ ที่กำหนด โดยให้ผู้เรียนได้แสดงออกในบทบาทต่างๆ ซึ่งมีความใกล้เคียงกับความเป็นจริงและ รู้จักสังเกตพฤติกรรมของผู้แสดงทั้งด้านความรู้ ความคิด ความรู้สึก มาเป็นข้อมูลในการอภิปราย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์

2. จุดมุ่งหมายและประโยชน์การใช้บทบาทสมมติ

คมเพชร ฉัตรสกุล (2531, หน้า 81) กล่าวถึงคุณค่าของบทบาทสมมติไว้ดังนี้

1. พัฒนาความสำนึกในปัญหาาร่วมกันในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง และหยั่งเห็นสถานการณ์ทางสังคมโดยทั่วไป
2. มีความเข้าใจในพฤติกรรมของตนเองและพฤติกรรมของผู้อื่นเรียนรู้ที่จะทำตนให้เหมือนคนอื่น รู้สึกเหมือนคนอื่น ค้นหาสาเหตุของพฤติกรรม ของคนอื่นพยายามเข้าใจว่า ทำไมบุคคลจึงมีพฤติกรรมอย่างที่เขาปฏิบัติอยู่ในกระบวนการนี้บุคคลจะเรียนรู้ที่จะนำความรู้สึกเห็นอกเห็นใจมาทดแทนความรู้สึกในเชิงปฏิเสธ (negative feeling)
3. เพื่อเรียนรู้ถึงความเหมาะสมของพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆโดยมีรากฐานมาจากความรู้สึก
4. เพื่อให้ได้รับเทคนิคที่จะวิเคราะห์สถานการณ์และพบกับปัญหาของกลุ่ม
5. เพื่อพัฒนาตนเองและให้โอกาสบุคคลแต่ละคนทดลองแสดงพฤติกรรม โดยไม่มีการลงโทษถ้าหากเขาไม่ประสบความสำเร็จก็จะได้พยายามใหม่

นพเก้า อิ่มนรวิญ (2543, หน้า 11) บทบาทสมมติเป็นกิจกรรม ที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองทั้งพฤติกรรมและความรู้สึกและพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นตลอดจนเรียนรู้และเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นมากขึ้นผู้เรียนจะมีโอกาสทดลองฝึกเกี่ยวกับการปฏิบัติตนในแต่ละสถานการณ์ได้หลายบทเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ถูกต้องเหมาะสม สามารถตัดสินใจและแก้ปัญหาได้

ทิสนา แชนมณี (2547, หน้า 358) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของวิธีสอนโดยใช้การแสดงบทบาทสมมติเป็นวิธีการที่มุ่งช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้การเอาใจเขามาใส่ใจเราเกิดความเข้าใจในความรู้สึก พฤติกรรมทั้งของตนเองและผู้อื่น หรือเกิดความเข้าใจในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับบทบาทสมมติที่ตนแสดง

จากจุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการใช้บทบาทสมมติพอสรุปได้ว่าเป็นวิธีการที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองทั้งพฤติกรรมความรู้สึก พฤติกรรมในทางที่ดีขึ้นตลอดจนการเรียนรู้เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นมากขึ้นจากการที่ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกปฏิบัติตน

ในบทบาทต่างเป็นการเรียนรู้การเอาใจเขามาใส่ใจเรา

3. องค์ประกอบสำคัญของวิธีสอนบทบาทสมมติ

ทศนา เขมมณี (2547, หน้า 358) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของวิธีสอนบทบาทสมมติไว้ดังนี้คือ

1. มีผู้สอนและผู้เรียน
2. มีสถานการณ์สมมติและบทบาทสมมติ
3. มีการแสดงบทบาทสมมติ
4. มีการอภิปรายเกี่ยวกับความรู้ ความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้แสดงและสรุปการเรียนรู้ที่ได้รับ
5. มีผลการเรียนรู้ของผู้เรียน

จากองค์ประกอบที่สำคัญของวิธีสอนบทบาทสมมติ สรุปได้ว่า ต้องมีผู้สอนผู้เรียน มีสถานการณ์สมมติมีการแสดงบทบาทสมมติมีการอภิปรายเกี่ยวกับความรู้ ความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้แสดง มีการสรุปการเรียนรู้ที่ได้รับและที่สำคัญ จะต้องมีการเรียนรู้ของผู้เรียน

4. ขั้นตอนการแสดงบทบาทสมมติ

ชูศรี สนิทประชากร (2525, หน้า 16-17) ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการแสดงบทบาทสมมติ ไว้ดังนี้

1. การกำหนดขอบเขตหรือทำความเข้าใจกับเรื่องนั้น ๆ ก่อนแสดงบทบาท ทุกคนควรได้ทราบเรื่องราว ที่ต้องแสดงร่วมกัน
2. การเตรียมพร้อมก่อนการแสดง ก่อนแสดงผู้แสดงควรเข้าใจบทบาทที่ตนจะแสดง ครูอาจบอกบทบาทเทคนิคให้ผู้แสดงเท่าที่จำได้
3. การกำหนดสถานการณ์ในครั้งแรกๆ ควรกำหนดสถานการณ์ง่ายๆ ซึ่งผู้เรียนสามารถอภิปรายกันได้ทั่วถึง
4. ขึ้นแสดง ขณะแสดงครูก็ควรดูด้วยว่าการแสดงนั้นเป็นไปตามบทบาทที่กำหนดหรือไม่
5. การจัดการแสดง เมื่อผู้แสดงได้แสดงเป็นเวลาพอสมควรแล้ว ครูควรตัดบทหรือหยุดการแสดง การตัดบทจะทำได้ ในกรณีดังต่อไปนี้ คือ
 - 5.1 การแสดงนั้นเพียงพอที่กลุ่มจะวิเคราะห์ปัญหาได้แล้ว
 - 5.2 กลุ่มสามารถทำนายตอนต่อไปของการแสดงได้ว่าเป็นอย่างไร
 - 5.3 ผู้แสดง แสดงผิดไปจากความจริง
 - 5.4 การแสดงจบตามปกติ

6. ชั้นวิเคราะห์และอภิปรายผลการแสดง จะเน้นเฉพาะสิ่งที่ได้รับจากการแสดง ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจถึงการแสดงนั้นว่าได้รับความรู้ ข้อคิด และการนำไปใช้อย่างไรในสภาพการณ์ต่างๆ

ทศนา แคมมณี (2547, หน้า 358-359) ได้กล่าวถึงขั้นตอนสำคัญของการสอนบทบาทสมมติ ไว้ดังนี้

1. ผู้สอน / ผู้เรียน นำเสนอสถานการณ์สมมติและบทบาทสมมติ
2. ผู้สอน / ผู้เรียน เลือกผู้แสดงบทบาทสมมติ
3. ผู้สอนเตรียมผู้สังเกตการณ์
4. ผู้เรียนแสดงบทบาทและสังเกตพฤติกรรมที่แสดงออก
5. ผู้สอน และผู้เรียน อภิปรายเกี่ยวกับความรู้ ความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้แสดง
6. ผู้สอน และผู้เรียนสรุปการเรียนรู้ที่ได้รับ
7. ผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน

จากการที่ได้ศึกษาขั้นตอนการแสดงบทบาทสมมตินั้นผู้วิจัยได้นำขั้นตอนสำคัญของการสอนบทบาทสมมติของทศนา แคมมณี มาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมี 7 ขั้นตอนคือ

1. ผู้สอน / ผู้เรียน นำเสนอสถานการณ์สมมติและบทบาทสมมติ
2. ผู้สอน / ผู้เรียน เลือกผู้แสดงบทบาทสมมติ
3. ผู้สอนเตรียมผู้สังเกตการณ์
4. ผู้เรียนแสดงบทบาทและสังเกตพฤติกรรมที่แสดงออก
5. ผู้สอน และผู้เรียน อภิปรายเกี่ยวกับ ความรู้ ความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้แสดง
6. ผู้สอน และผู้เรียนสรุปการเรียนรู้ที่ได้รับ
7. ผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน

5. หลักการนำบทบาทสมมติไปใช้ในการเรียนการสอน

วิมลรัตน์ ชัยสิทธิ์ (2522, หน้า 27-29) ได้ให้หลักเกณฑ์ไว้ดังนี้

1. การแสดงบทบาทสมมติ ควรใช้ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ไม่ควรใช้เพื่อการบันเทิง เพียงอย่างเดียว
2. ในการแสดงบทบาทสมมติไม่ควรกำหนดเวลาแน่นอนตายตัวลงไป
3. เรื่องที่นำมาใช้ไม่ควรเป็นเรื่องที่ยาวเกินไป เป็นเรื่องกระตุ้นให้ผู้เรียนอยากอภิปราย

4. การแสดงบทบาทสมมติ จะได้ผลเต็มที่เมื่อนำมาใช้ติดต่อกันพอสมควร ไม่ใช่ เป็นเพียงการค้นการเรียนรู้เพียงครั้งหรือสองครั้งเพื่อแก้ความเบื่อหน่ายของผู้เรียนเท่านั้น

5. ควรใช้การแสดงบทบาทสมมติเมื่อต้องการให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และฝึกทักษะในการปฏิบัติตนในเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์

สุจิตรา บัวคำภา (2525, หน้า 20) ได้กล่าวถึงการนำการแสดงบทบาทสมมติมาใช้ ในการเรียนการสอนว่า ส่วนใหญ่มี 2 วิธีคือ

1. การใช้บทบาทสมมติแบบเตรียมบทไว้พร้อม หมายถึง ผู้สอนได้เตรียมบทไว้ล่วงหน้าผู้แสดงอาจแสดงตามบทบ้าง คิดบทบาทขึ้นแสดงเองบ้าง แต่ต้องตรงกับเนื้อเรื่องที่กำหนด

2. การใช้บทบาทสมมติ แบบไม่มีบทเตรียมไว้ หมายถึง ผู้แสดงไม่ต้องฝึกซ้อมมาก่อนเมื่อเรียนถึงเรื่องใด ตอนใด ก็ออกมาแสดงได้ทันที โดยแสดงไปตามความรู้สึกนึกคิดของตนเอง

สุดาวดี ไยพิมล (2533, หน้า 41) การใช้บทบาทสมมติเป็นเครื่องมือในการสอนทำให้เกิดประสบการณ์ และการเรียนรู้โดยตรง ครูเป็นผู้จัดสถานการณ์ หรือเรื่องราวที่ครูต้องการให้เด็กเกิดการเรียนรู้ จะทำให้เด็กมีโอกาสได้กระทำ แสดงความรู้สึกนึกคิด และตัดสินใจด้วยตนเอง จะทำให้เด็กเกิดความเข้าใจได้ลึกซึ้งและยังเป็นการส่งเสริมให้เด็กมีความกล้าที่แสดงออกและเกิดความสนุกสนานที่ได้รับร่วมทำกิจกรรม

จากการศึกษาหลักในการนำบทบาทสมมติไปใช้ในการเรียนการสอนนั้น ผู้วิจัยได้นำของ วิมลรัตน์ ชัยสิทธิ์ มาปรับใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ

1. การแสดงบทบาทสมมติควรใช้ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

2. เรื่องที่นำมาใช้เป็นเรื่องสั้นๆและเป็นเรื่องที่กระตุ้นให้ผู้เรียนอยากอภิปราย

3. การแสดงบทบาทสมมติจะได้ผลเต็มที่ เมื่อนำมาใช้ติดต่อกันพอสมควร

4. ควรใช้การแสดงบทบาทสมมติเมื่อต้องการให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และฝึกทักษะในการปฏิบัติตนในเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์

6. เทคนิคและข้อเสนอแนะในการใช้บทบาทสมมติ

เทคนิคและข้อเสนอแนะต่างๆ ในการใช้วิธีสอนโดยการแสดงบทบาทสมมติให้มีประสิทธิภาพ มีวิธีการหรือเทคนิคในการแสดงหลายวิธีด้วยกัน

สุจวิต เพียรชอบ (2540, หน้า 139-141) ได้เสนอเทคนิคในการแสดงบทบาทสมมติไว้ 6 วิธี ดังนี้ คือ

1. การผลัดเปลี่ยนบทบาทกันแสดง เป็นวิธีการเมื่อผู้แสดงได้แสดงบทบาทใดบทบาทหนึ่งไปแล้ว ก็ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันแสดงบทบาทจนครบทุกบทบาท เช่น การแสดงบทบาทระหว่างพ่อกับลูก เมื่อแสดงบทบาทของลูกแล้วก็ลองกลับมาแสดงบทบาทของพ่อดูบ้าง ผู้สวมบทบาทพ่อก็กลับมาแสดงบทบาทลูก เป็นต้น

2. การแสดงบทบาทที่ผู้แสดงรำพึงรำพันความรู้สึกกับตนเอง วิธีนี้เป็นการ เปิดโอกาสให้ผู้แสดงสวมบทบาทได้ระบายความรู้สึก หรือความตึงเครียดภายในออกมาเป็นคำพูดให้ผู้อื่นได้รับรู้ เช่น ครูอาจให้นักเรียนคนหนึ่งพูดแสดงความในใจของเขาออกมาว่า เขารู้สึกเหงาและว่าเหว่เพียงใดที่ไม่มีเพื่อนมาพูดคุยด้วย หลังจากนั้นก็อาจให้นักเรียนอีกคนหนึ่งที่นั่งฟังอยู่ออกมารำพึงกับตนเองว่า เขามีความรู้สึกต่อเพื่อนผู้นั้นอย่างไร ทำอย่างไร จึงจะช่วยให้เพื่อนที่เหงามีความสุขได้ วิธีการนี้เป็นวิธีการที่ช่วยให้กลุ่มเกิดความเข้าใจ และมีความรู้สึกดีต่อกัน

3. การแสดงโดยมีผู้เสริม คือ ในขณะที่ผู้หนึ่งแสดงบทบาท และพูดออกมานั้น ก็จะมีผู้ช่วยคอยเสริมคำพูดและความคิดต่างๆ ผู้แสดงจะมีก็คนที่ได้ทุกคนจะมีผู้เสริม ผู้เสริมของผู้แสดงบทบาทแต่ละคนจะมีมากกว่าหนึ่งคนก็ได้วิธีนี้จะช่วยให้การแสดงบทบาท มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น เมื่อผู้แสดงบทบาทกล่าวว่า “นักเรียนทุกคนจะร่วมกิจกรรมของชุมนุมวิชาการ”

4. การแสดงบทบาทหลายๆ กลุ่มในขณะเดียวกัน คือ เมื่อกำหนดสถานการณ์ขึ้นแล้วก็แบ่งผู้แสดงออกเป็นกลุ่มๆ ลงมือแสดงไปในขณะเดียวกัน เช่น ในเรื่อง การแก้ไขสภาวะแวดล้อมเป็นพิษ แต่ละกลุ่มก็จะมีผู้แสดงบทบาทต่างๆ กัน คือ นักวิทยาศาสตร์ วิศวกร แพทย์ ประชาชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข แสดงบทบาทหาวิธีแก้ไขสภาวะแวดล้อมเป็นพิษ วิธีการนี้ช่วยให้บรรยากาศคึกคัก เพราะทุกคนมีโอกาสได้แสดง ดัดสันใจ และหาวิธีการแก้ไขปัญหา เมื่อมีการอภิปรายรวมทั้งหมด จะทำให้พบว่า มีวิธีการแก้ปัญหาหลายๆ แบบ เป็นแนวทางที่จะนำมาสรุปเพื่อใช้ในการดำเนินงานได้ดีขึ้น

5. การแสดงบทบาทซ้ำหรือการหมุนเวียนบทบาท เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้แสดงหลายๆ คน หรือหลายกลุ่มแสดงบทบาทเดิมซ้ำ เพื่อต้องการหาคำตอบเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เช่น เมื่อผู้แสดงบทบาทเจ้าภาพงานเลี้ยงกล่าวขอบคุณแขกที่มาในงานแล้วก็จะให้ผู้แสดงอื่นแสดงบทบาทนั้นอีก แล้วอภิปรายสรุปถึงวิธีการสวมบทบาทและการใช้คำพูดที่เหมาะสมที่สุด หรือเมื่อเกิดมีของหายในชั้นเรียนก็จะมีการแสดงบทบาทหาวิธีแก้ไข มีผู้แสดงบทบาทเป็นครูใหญ่ ครูประจำชั้น นักเรียน ภารโรง ช่วยกันคิดหาวิธีการแก้ปัญหา เมื่อกลุ่มแสดงเสร็จแล้วก็ให้อีกกลุ่มแสดงบทบาทเดิมซ้ำอีก จะทำให้ค้นพบ วิธีการแก้ปัญหา เมื่อกลุ่มแสดงเสร็จแล้วก็ให้อีกกลุ่มแสดงบทบาทเดิมซ้ำ จะทำให้ค้นพบวิธีการ แก้ปัญหาหลายวิธี จากนั้นก็นำมาอภิปรายสรุปเป็นวิธีการที่ดีที่สุด

6. การใช้วิธีการสะท้อนภาพ วิธีการนี้ใช้ในการแก้ปัญหาของกลุ่ม เพื่อให้เจ้าของปัญหาเห็นว่าตนเองเป็นอย่างไร เช่นเมื่อปรากฏว่าในชั้นเรียนมีนักเรียนที่ชอบแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว ริงแกเพื่อนรบกวนชั้นเรียน ก็อาจจะกำหนดบทบาทให้นักเรียนคนใดคนหนึ่งออกมาแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวเหล่านั้น แล้วให้นักเรียนอีกกลุ่มหนึ่งแสดงบทบาทหาวิธีการที่ช่วยให้เพื่อนผู้นั้นลดความก้าวร้าว

ทิสนา แซมมณี (2547, หน้า 359-360) ได้กล่าวถึงเทคนิคและข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในการใช้วิธีสอน โดยใช้การแสดงบทบาทสมมติให้มีประสิทธิภาพ ดังนี้ คือ

1. การเตรียมการ ผู้สอนกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะให้ชัดเจน และสร้าง สถานการณ์ และบทบาทสมมติ ที่จะช่วยสนองวัตถุประสงค์นั้น สถานการณ์ และบทบาทสมมติที่กำหนดขึ้น ควรมีความใกล้เคียงกับความเป็นจริง ส่วนจะมีรายละเอียดมากน้อยเพียงใดขึ้นกับวัตถุประสงค์ ผู้สอนอาจใช้บทบาทสมมติแบบละคร ซึ่งจะกำหนดเรื่องราวให้แสดงแต่ไม่มีบทให้ผู้สวมบทบาทจะต้องขึ้นแสดงเอง หรืออาจใช้บทบาทสมมติแบบแก้ปัญหา ซึ่งจะกำหนดสถานการณ์ที่มีปัญหาหรือความขัดแย้งให้และอาจให้ข้อมูลเพิ่มเติมบ้าง น้อยบ้าง ซึ่งผู้สวมบทบาทจะใช้ข้อมูลเหล่านั้นในการแสดงออกและแก้ปัญหาตามความคิดของตน

2. การเริ่มบทเรียนผู้สอนสามารถกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนได้หลายวิธี เช่น โยงประสบการณ์ใกล้ตัวผู้เรียน หรือประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับจากการเรียนครั้งก่อนๆ เข้าสู่เรื่องที่จะศึกษา หรืออาจใช้วิธีเล่าเรื่องราว หรือสถานการณ์สมมติที่เตรียมมาแล้วทิ้งท้ายเห็นประโยชน์จากการเข้าร่วมแสดง และช่วยกันคิดแก้ปัญหา

3. การเลือกผู้แสดงควรเลือกให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการแสดง เช่น เลือกผู้แสดงที่มีลักษณะเหมาะสมกับบทบาท เพื่อช่วยให้การแสดงเป็นไปอย่างราบรื่นตามวัตถุประสงค์ได้อย่างรวดเร็ว หรือเลือกผู้แสดงที่มีลักษณะตรงกันข้ามบทบาทที่กำหนดให้ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ใหม่ ได้ทดลองแสดงพฤติกรรมใหม่ๆ และเกิดความเข้าใจในความรู้สึกและพฤติกรรมของผู้ที่มีลักษณะต่างไปจากตนเอง หรืออาจให้ผู้เรียนอาสาสมัคร หรือเจาะจงเลือกคนใดคนหนึ่งด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการช่วยให้บุคคลนั้นเกิดการเรียนรู้ เมื่อได้ผู้แสดงแล้วควรให้เวลาผู้แสดงเตรียมการแสดงโดยอาจให้ฝึกซ้อมบ้าง ตามความจำเป็น

4. การเตรียมตัวผู้สังเกตการณ์ หรือผู้ชม ผู้สอนควรเตรียมผู้ชม และทำความเข้าใจ กับผู้ชมว่า การแสดงบทบาทสมมตินี้ จัดขึ้นมิใช่มุ่งที่ความสนุก แต่มุ่งที่จะให้เกิดการเรียนรู้ เป็นสำคัญ ดังนั้นจึงควรชมด้วยความสังเกต ผู้สอนควรให้คำแนะนำว่าควรสังเกตอะไร และควรบันทึกข้อมูลอย่างไรและผู้สอนอาจจัดทำแบบสังเกตการณ์ให้ผู้ชมใช้ในการสังเกตด้วยก็ได้

5. การแสดง ก่อนการแสดงอาจมีการจัดฉากการแสดงให้ดูสมจริง ฉากการแสดง อาจเป็นฉากง่ายๆ หรืออาจจะจัดให้ดูสวยงาม แต่ไม่ควรจะใช้เวลามาก

และควรคำนึงถึงความประหยัดด้วย เมื่อทุกฝ่ายพร้อมแล้ว ผู้สอนให้เริ่มการแสดง และสังเกต การแสดง อย่างใกล้ชิด ไม่ควรมีการขัดการแสดงกลางคัน นอกจากกรณีที่มีปัญหาเมื่อการแสดง ออกนอกทาง ผู้สอนอาจจำเป็นต้องให้คำแนะนำบ้าง เมื่อการแสดงดำเนินไปพอสมควรแล้ว ผู้สอนควรตัดบท ยุติการแสดง ไม่ควรให้การแสดงยืดยาว เยิ่นเย้อ จะทำให้ผู้ชม เกิดความเบื่อหน่าย การตัดบทควรทำเมื่อเห็นว่าการแสดงได้ให้ข้อมูลแก่กลุ่มเพียงพอที่จะนำมา วิเคราะห์และอภิปรายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตรงตามวัตถุประสงค์ หรือตัดบทเมื่อการแสดง ยืดเยื้อ หรือเมื่อผู้ชมพอจะเดาได้ว่า เรื่องราวจะดำเนินต่อไปอย่างไร หรือในกรณีที่ผู้แสดง เกิดอารมณ์สะเทือนใจมากเกินไปจนแสดงต่อไปไม่ได้ ควรตัดบททันที

6. การวิเคราะห์หรืออภิปรายผลการแสดง ชั้นนี้เป็นขั้นสำคัญมาก เพราะเป็น ขั้นที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ชัดเจนตามวัตถุประสงค์ เทคนิคที่จำเป็นสำหรับการอภิปราย ในช่วงนี้มีหลายประการ ที่สำคัญคือการสัมมนาความรู้สึกและความคิดของผู้แสดงและจัดบันทึก ไว้บนกระดานต่อจากนั้นจึงสัมมนาผู้ชมหรือผู้สังเกตการณ์ถึงข้อมูลที่สังเกตได้ผู้สอนควร จัดบันทึกข้อมูลเหล่านี้บนกระดาน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเห็นประเด็นในการอภิปราย และสรุป ต่อจากนั้น จึงให้ทุกฝ่ายร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นและสรุปประเด็นการเรียนรู้ สิ่งสำคัญ มากที่ผู้สอนพึงคำนึงในการอภิปรายก็คือ การให้ผู้เรียนแสดงบทบาทสมมติก็เพื่อวัตถุประสงค์ ที่จะใช้บทบาทเป็นเครื่องมือในการดึงความรู้สึกนึกคิด การรับรู้ เจตคติ หรืออคติต่าง ๆ ที่ซ่อนอยู่ในส่วนลึกของผู้แสดงออกมา เพื่อเป็นข้อมูลในการเรียนรู้ ดังนั้นการอภิปราย จึงต้อง มุ่งเน้น และอภิปรายในเรื่องของพฤติกรรมที่ผู้สวมบทบาทแสดงออกและความรู้สึกที่เป็นสาเหตุ ผลักดัน ให้เกิดการแสดงพฤติกรรมนั้นออกมา การซักถาม จึงควรมุ่งประเด็นไปที่ว่าผู้แสดงได้ แสดง พฤติกรรมอะไรบ้าง ทำไมจึงแสดงพฤติกรรมเช่นนั้น และพฤติกรรมนั้นก่อให้เกิดผลอะไร ตามมา การอภิปรายไม่ควรมุ่งประเด็นไปที่การแสดงของผู้สวมบทบาทว่า แสดงได้ดี-ไม่ดี เพียงใด เพราะนอกจากจะเป็นการอภิปรายที่ผิดวัตถุประสงค์แล้ว ยังอาจทำให้ ผู้แสดง เสียความรู้สึกได้

ในกรณีที่การอภิปรายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและผู้เรียนเสนอแนะแนวคิด และแนวทางอื่นๆ เพิ่มเติมแตกต่างไปจากที่ผู้สวมบทบาทแสดง ผู้สอนอาจให้มีการแสดง และการอภิปรายเพิ่มเติม และสรุปทบทวนอีกครั้งหนึ่ง

จากการศึกษาเทคนิคและข้อเสนอแนะต่างๆ ในการใช้วิธีสอนโดยการ ใช้ การแสดงบทบาทสมมติ ให้มีประสิทธิภาพนั้นพอสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การเตรียมการ ผู้สอนกำหนดวัตถุประสงค์ เฉพาะให้ชัดเจน และ สร้างสถานการณ์และบทบาทสมมติ เพื่อสนองวัตถุประสงค์
2. การเริ่มบทเรียน ผู้สอนสามารถกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนโดย โยงประสบการณ์ใกล้ตัวผู้เรียน กระตุ้นให้ผู้เรียนอยากคิด อยากติดตาม หรือชี้แจงให้ผู้เรียน เห็นประโยชน์ จากการเข้าร่วมแสดง และช่วยคิดแก้ปัญหา

3. การเลือกผู้แสดง ควรเลือกให้สอดคล้องกับจุดหมายของการแสดง มีลักษณะเหมาะสมกับบทบาท และให้เวลาในการเตรียมการแสดงโดยอาจฝึกซ้อมบ้างตามความจำเป็น

4. การเตรียมผู้สังเกตการณ์ หรือผู้ชมเป็นการชมด้วยการสังเกต ผู้สอนควรให้คำแนะนำว่า ควรสังเกตอะไร และควรบันทึกข้อมูลอย่างไร และผู้สอนอาจจัดทำแบบสังเกตการณ์ให้ผู้ชมใช้ ในการสังเกต

5. การแสดง มีการจัดฉากง่าย ๆ ดูสวยงาม เมื่อพร้อมแล้วให้เริ่มการแสดง และสังเกตการแสดงอย่างใกล้ชิดไม่ควรมีการขัดการแสดงกลางคัน ไม่แสดงยืดเยื้อจะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย การแสดงให้ได้ข้อมูลแก่กลุ่มเพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์ อภิปราย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตรงตามจุดประสงค์

6. การวิเคราะห์ อภิปรายผลการแสดง เป็นที่สำคัญมาก เพราะเป็นขั้นที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ชัดเจนตามจุดประสงค์ โดยใช้เทคนิค สัมภาษณ์ความรู้สึก และความคิดของผู้แสดง และจดบันทึกไว้ ต่อจากนั้น สัมภาษณ์ผู้ชม หรือผู้สังเกตแล้วจดไว้ หลังจากนั้น ให้ร่วมกันอภิปราย แสดงความคิดเห็น สรุปประเด็นการเรียนรู้ ในการอภิปราย มุ่งเน้นพฤติกรรมว่าแสดงพฤติกรรมอะไรบ้าง ทำไมจึงต้องแสดงพฤติกรรมเช่นนั้น และพฤติกรรมนั้นก่อให้เกิดผลอะไรตามมา

7. ข้อดีและข้อจำกัดของวิธีสอนโดยใช้บทบาทสมมติ

ทิตนา แชมมณี (2547, หน้า 361) ได้กล่าวถึงข้อดีและข้อจำกัดของวิธีสอนโดยใช้บทบาทสมมติ ไว้ดังนี้

1. ข้อดี

1.1 เป็นวิธีสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ ความรู้สึก และพฤติกรรมของผู้อื่น ได้เรียนรู้สึกและพฤติกรรมของผู้อื่น ได้เรียนรู้การเอาใจเขามาใส่ใจเรา เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง

1.3 เป็นวิธีสอนที่ช่วยพัฒนาทักษะในการเผชิญสถานการณ์ตัดสินใจและแก้ปัญหา

1.4 เป็นวิธีสอนที่ช่วยให้การเรียนการสอนมีความใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริง

1.5 เป็นวิธีสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนมาก ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างสนุกสนาน และการเรียนรู้มีความหมายสำหรับผู้เรียน เพราะข้อมูลมาจากผู้เรียนโดยตรง

2. ข้อจำกัด

2.1 เป็นวิธีสอนที่ใช้เวลามากพอสมควร

2.2 เป็นวิธีสอนที่ต้องอาศัยการเตรียมการและการจัดการอย่างรัดกุม หากจัดการไม่ดีพอ อาจเกิดความยุ่งยากสับสนขึ้นได้

2.3 เป็นวิธีสอนที่ต้องอาศัยความไวในการรับรู้ (sensitivity) ของผู้สอนหากผู้สอนขาดคุณสมบัตินี้ไม่รับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนบางคน และไม่ได้แก้ปัญหาแต่ต้นอาจเกิดเป็นปัญหาต่อเนื่องไปได้

2.4 เป็นการสอนที่ต้องอาศัยความสามารถของครูในการแก้ปัญหา เนื่องจากการแสดงของผู้เรียนอาจไม่เป็นไปตามความคาดหวังของผู้สอน ผู้สอนจะต้องสามารถแก้ปัญหาหรือปรับสถานการณ์และประเด็นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

ในการจัดการเรียนรู้โดยการแสดงบทบาทสมมตินั้น มีทั้งข้อดีและข้อจำกัดในการจัดการเรียนรู้ บทบาทสมมติเป็นวิธีสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ ความรู้สึกและพฤติกรรมของผู้อื่น ได้เรียนรู้การเอาใจเขามาใส่ใจเรา เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง เมื่อผู้เรียนมีความเข้าใจและมีการเกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติและพฤติกรรมจึงสามารถพัฒนาทักษะในการเผชิญสถานการณ์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหา ถือว่าเป็นการสอนที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริง และยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียน มีส่วนร่วมในการเรียนมาก ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างสนุกสนาน การเรียนรู้ มีความหมาย เพราะข้อมูลมาจากผู้เรียนโดยตรง ส่วนข้อจำกัดนั้น เป็นวิธีสอนที่ใช้เวลามากพอสมควร ต้องมีการเตรียมการอย่างดี และอาศัยความไวในการรับรู้ของผู้สอน และความสามารถในการแก้ปัญหา

จากการศึกษาเรื่องวิธีสอนบทบาทสมมติมาพอจะสรุปได้ว่าครูเป็นผู้จัดสถานการณ์หรือเรื่องราว จัดให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่กำหนด ไม่มีการกำหนดเวลาดायตัวควรเป็นเรื่องสั้นๆ เป็นเรื่องที่กระตุ้นให้ผู้เรียนอยากอภิปราย ใช้สอนติดต่อกัน จะเตรียมบทไว้พร้อม คือแสดงตามบทบาทบ้างคิดเองบ้าง แต่ต้องตรงเนื้อหา หรือจะไม่มีบทเตรียมไว้ไม่ต้องฝึกซ้อมมาก่อน ออกมาแสดงได้ทันที โดยแสดงตามความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ผู้สอนและผู้เรียนมีการนำเสนอสถานการณ์ และบทบาทสมมติ เลือกผู้แสดงผู้สอน เตรียมผู้สังเกตการณ์ ผู้เรียนแสดงบทบาทและสังเกตพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้สอนและผู้เรียนอภิปรายเกี่ยวกับความรู้ ความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้แสดง สรุปการเรียนรู้ ผู้สอนประเมินผลการเรียนรู้

ความพึงพอใจ

1. ความหมายความพึงพอใจ

รูม (Vroom, 1964, p. 99) ได้ให้ทัศนะว่า ความพึงพอใจต่องานมีทั้งทางบวกและทางลบ ทางบวกก็คือความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน ส่วนทางลบก็คือไม่พอใจในการปฏิบัติงาน

บลัม, และเนย์เลอร์ (Blum, & Naylor, 1968, p. 365) กล่าวว่าความพึงพอใจ หมายถึง ผลรวมของเจตคติต่างๆ ของบุคคลที่มีองค์ประกอบของงาน โดยกล่าวว่าเจตคติ ก่อให้เกิดความพึงพอใจในงานและความพึงพอใจในงานก่อให้เกิดขวัญกำลังใจที่ดี

วอลเลอร์สแตน (Wallerstein, 1971, p. 256) ได้กล่าวไว้ว่า ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อได้รับผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย เป็นกระบวนการทางจิตวิทยา ไม่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนแต่สามารถคาดคะเนได้ว่ามีหรือไม่มีจากการสังเกตพฤติกรรม ของคนเท่านั้น การที่จะทำให้ความพึงพอใจจะต้องศึกษาปัจจัยและองค์ประกอบ ที่เป็นสาเหตุของความพึงพอใจนั้น

กู๊ด (Good, 1973, p. 384) ได้กล่าวไว้ว่า ความพึงพอใจ หมายถึง คุณภาพ สภาพหรือระดับความพึงพอใจซึ่งเป็นผลมาจากความสนใจ และเจตคติของบุคคลที่มีต่องาน ของตน

แอปเปิลไวท์ (Applewhite, 1996, p. 8) มีความเห็นว่า ความพึงพอใจ เป็นเรื่องของบุคคลโดยเห็นว่าความพึงพอใจในการทำงานมีความหมายรวมถึง การยอมรับ ในสภาพแวดล้อมทางกายภาพของที่ทำงานด้วย เช่น การมีความสุขกับการทำงานที่มี เพื่อนร่วมงานที่เข้ากันได้ การมีเจตคติที่ดีต่องาน และความพอใจเกี่ยวกับรายได้

ยงยุทธ สิมพา (2542, หน้า 27) ได้กล่าวไว้ว่าความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน หมายถึง ความรู้สึกที่ดี เจตคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานและการที่บุคคลปฏิบัติงานด้วยความสุขจน เป็นผลให้การทำงานนั้น ประสบความสำเร็จสนองนโยบายและบรรลู่วัตถุประสงค์ขององค์กร ดังนั้นความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรจึงจำเป็น และมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ ผู้บริหารจะต้องสร้างให้เกิดกับบุคลากรให้ได้ โดยเฉพาะกับครู ซึ่งเป็นบุคลากรที่จะจัดกิจกรรม การเรียนการสอนเพื่อพัฒนาให้เด็กนักเรียนเป็นคนที่มีคุณภาพเพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการพัฒนาประเทศให้มีความก้าวหน้า

เรียม ศรีทอง (2542, หน้า 450) ได้ให้ความหมายของคำว่าความพึงพอใจไว้ว่า หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดโดยรวมของบุคคลที่มีต่อการทำงานเชิงบวก พฤติกรรมของบุคคลที่ แสดงออกถึงความพึงพอใจ สังเกตได้จากความคิด คือ คิดถึงงานที่ทำ นำทำ มีคุณค่า และมี ประโยชน์ อารมณ์ และความรู้สึก จะมีใจสนุกสนาน เพลิดเพลิน มีกำลังใจทำงานอยู่เสมอ และ สังเกต ที่การกระทำ ต้องตั้งใจ อุดหนุน กระตือรือร้น มีความขยันมุ่งมั่นทำงาน

รัชดา สุทธิวรวิฑูกุล (2542, หน้า 27) ได้กล่าวว่า ความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน ว่า หมายถึง ความรู้สึก ความเต็มใจ และทัศนคติที่ดีของบุคคลทางด้านร่างกาย และจิตใจ เหล่านี้ จะมีผลต่อประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการทำงาน เพื่อให้บรรลู่วัตถุประสงค์ของ องค์กร แต่ถ้ามืดบุคคลไม่ได้รับความพึงพอใจบุคคลนั้นจะแสดงถึงความก้าวร้าวไม่สนใจใน การปฏิบัติงาน ทำให้เกิดอุปสรรคในการปฏิบัติงาน

สุรพล เย็นเจริญ (2543, หน้า 6) กล่าวว่า ความพึงพอใจ หมายถึง สิ่งที่ทำให้บุคคลเกิดความสบายใจ เมื่อได้ผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย

เหมราช ธนปัทม์ (2548, หน้า 31) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า ความพึงพอใจ คือความรู้สึก ความคิดเห็นของแต่ละบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเกิดจากการที่บุคคลนั้น ได้เปรียบเทียบความต้องการของตนเองกับประสบการณ์หรือสิ่งที่ตนได้รับขณะนั้น แล้วตัดสินว่าสิ่งที่ตนได้รับนั้นตอบสนองต่อความต้องการของตนหรือไม่มากนักเพียงใด

ประจักษ์ โพธิ์วัด (2548, หน้า 20) ได้ให้ความหมายความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกรวมของบุคคลที่มีต่อการทำงานในทางบวกเป็นความสุขของบุคคลที่เกิดจากการปฏิบัติงานและได้รับผลตอบแทนคือผลที่เป็นความพึงพอใจที่ทำให้บุคคล เกิดความรู้สึกกระตือรือร้น มีความมุ่งมั่นที่จะทำงาน มีขวัญกำลังใจ สิ่งเหล่านี้จะมีผล ต่อประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการทำงานรวมทั้งการส่งผลต่อความสำเร็จและเป็นไปตามเป้าหมายขององค์การ

จากการศึกษาความหมายความพึงพอใจแล้ว พอสรุปได้ว่า ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึก ความคิดเห็นของแต่ละบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีทั้งทางบวกและทางลบ ที่เกิดจากประสบการณ์ที่ได้รับขณะนั้น แล้วสามารถตัดสินใจว่าสิ่งที่ตนได้รับนั้นตอบสนองต่อความต้องการของตนมากน้อยเพียงใด

2. ความสำคัญของความพึงพอใจ

นักวิชาการและนักการศึกษา ได้เสนอแนะความสำคัญของความพึงพอใจไว้ประมวลได้ดังนี้

พอร์เตอร์ (Porter, 1961, pp. 1-10) ได้กล่าวถึงความพึงพอใจต่อการทำงานในแง่ ที่ว่า บุคคลจะเกิดความพึงพอใจได้ก็ต่อเมื่อประเมินแล้วว่างานนั้นๆ จะนำผลตอบแทนมาให้ ซึ่งบุคคลได้มีการตัดสินใจไว้ล่วงหน้าแล้วว่า คุณค่าของสิ่งที่ได้รับเป็นเช่นไร บุคคลจึงเลือกเอางานที่นำผลลัพธ์เหล่านั้นมาให้ แนวคิดของทฤษฎีนี้อยู่ที่ผลได้ (outcomes) ความปรารถนาที่รุนแรง (violence) และความคาดหวัง (expectancy) ทฤษฎีความคาดหวังจะคาดคะเนว่าโดยทั่วๆ ไปบุคคลแต่ละคนจะแสดงพฤติกรรมก็ต่อเมื่อเขามองเห็นโอกาสความน่าจะเป็น (probability) ก่อนข้างเด่นชัดว่าหากมีความพยายามก็จะนำไปสู่ผลงานที่สูงขึ้น และยังมองเห็นโอกาสความน่าจะเป็นไปได้ก่อนข้างสูงอีกว่า ผลงานที่สูงขึ้นจะนำไปสู่ผล (outcomes) ที่ปรารถนาได้ ซึ่งหมายถึง ความคาดหวังนี้เกิดก่อนการกระทำจึงสามารถเป็นเหตุ ของการกระทำพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งเกิดจากแรงผลักดัน ส่วนหนึ่งเกิดจากความ ต้องการ และอีกส่วนหนึ่งเกิดมาจากความคาดหวังที่จะได้รับสิ่งจูงใจ ผลตอบแทนหรือผลลัพธ์ ซึ่งจะมีความสำคัญและจะเป็นตัวทำให้เกิดพฤติกรรมใดนั้น ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจต่อผลตอบแทน

พรณี ช.เจนจิต (2528, หน้า 288) กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นเรื่อง ของความรู้สึก ที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลทำให้แต่ละคนสนองตอบต่อสิ่งเร้าแตกต่างกันออกไปบุคคลจะมีความพึงพอใจ ของบุคคลมีแนวโน้มที่จะขึ้นอยู่กับ ค่านิยมของคนรอบข้าง ความพึงพอใจมีแหล่งที่เกิด 4 ประการ คือ 1) การอบรมแต่เล็ก ๆ เป็นไปในลักษณะค่อย ๆ ตูดซึมจากการเลียนแบบพ่อกับแม่ และคนเคียงข้าง ไม่ต้องมีใครมาสอน ดังนั้นความพึงพอใจจึงเป็นเรื่องของการเรียนรู้ 2) ประสบการณ์ของบุคคล 3) การรับถ่ายทอดจากความพึงพอใจ ที่มีอยู่แล้ว และ 4) สื่อมวลชน

อรรถกิจ กรณ์ทอง (2535, หน้า 16) กล่าวว่าเมื่อเกิดความต้องการคนก็จะกำหนด เป้าหมาย (goal) หลายอย่างเพื่อสร้างความพึงพอใจ กำลังความต้องการของแต่ละบุคคลจะขึ้นอยู่กับปัจจัย ดังนี้ 1) วัฒนธรรมและค่านิยม 2) ความสามารถทางร่างกาย 3) ประสบการณ์ และ 4) สิ่งแวดล้อมและสภาพทางสังคม

สุริยา พุฒพวง (2537, หน้า 3) ได้ชี้ว่า การที่บุคคลมีความพึงพอใจต่อสิ่งใดนั้น จะมีผลทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรม ดังนี้

1. ความเอาใจใส่ต่องาน ขยันติดตามผลงานที่ได้รับมอบหมายอยู่เสมอ เมื่อพบข้อบกพร่องเสียหายก็จะพยายามแก้ไข หรือชี้แจงให้ผู้บังคับบัญชาทราบ
2. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ยอมเสียสละเวลาและความสุขส่วนตัวเพื่องาน โดยไม่ต้องชักชวนหรือขอร้อง
3. มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่แตกแยกเป็นก๊ก เป็นเหล่า
4. ไม่ขาดหรือหยุดงานโดยไม่จำเป็น มีความสบายใจที่ได้ทำงานและอยู่ร่วมกับเพื่อนร่วมงาน

ประจักษ์ โพธิ์วัด (2548, หน้า 21) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความพึงพอใจไว้ว่า ความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน เป็นที่พึงปรารถนาของบุคคลทำงาน เพราะช่วยให้ การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่น และมีประสิทธิผลสูงสุด การสร้างความพึงพอใจนั้นจำเป็นต้องรู้เกี่ยวกับกระบวนการเทคนิค และวิธีการด้วยการอาศัยการจูงใจเป็นเครื่องมือสำคัญ การจูงใจบุคคลากรให้ได้ผลนั้น ต้องใช้สิ่งจูงใจที่เหมาะสมกับความต้องการ ของแต่ละบุคคล และมีความรู้พื้นฐานที่จะนำไปใช้ในการเสริมสร้างความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน

กุดัน ชมพอลมา (2548, หน้า 15) กล่าวถึงความสำคัญของความพึงพอใจไว้ว่า ความพึงพอใจ มีความสำคัญต่อบุคคล ต่องานและหน่วยงาน คือ ประการที่หนึ่ง ความสำคัญต่อบุคคล ได้แก่ ทำให้เป็นสุข เกิดแรงจูงใจและกำลังใจดี มีความเชื่อมั่นในตนเองและผู้อื่น รวมถึงให้บุคคลแสดงศักยภาพของตนอย่างเต็มที่ ประการที่สอง ความสำคัญต่องาน ได้แก่ ทำให้งานบังเกิดความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพทำให้เกิดความราบรื่นเรียบร้อย และ ประการที่สาม ความสำคัญต่อหน่วยงานได้แก่ ทำให้หน่วยงานมีบรรยากาศที่ดี มีภาพลักษณ์

ที่ดี และทำให้หน่วยงานมีความรัก ความสามัคคี และเป็นพลังที่จะผลักดันให้หน่วยงานเจริญก้าวหน้า

จากการศึกษาความสำคัญของความพึงพอใจ สรุปได้ว่า ความพึงพอใจมีความสำคัญ คือ การที่บุคคลใดมีความพึงพอใจแล้วก่อให้เกิดความเอาใจใส่ต่องานมีความขยันตั้งใจทำงานเป็นอย่างดี มีความสามัคคีในหมู่คณะ และก่อให้เกิดความเชื่อมั่นทำให้ไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

3. ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับความพึงพอใจ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง หรือทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน

1. ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of need) (สุเทพ สุขสว่าง, 2538, หน้า 14) มีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ว่า

1.1 มนุษย์ทุกคนมีความต้องการและความต้องการจะมีตลอดเวลาไม่มีที่สิ้นสุด

1.2 ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้วจะไม่เป็นสิ่งจูงใจ สำหรับพฤติกรรมนั้นต่อไป

1.3 ความต้องการของคนมีลักษณะเป็นลำดับขั้น จากต่ำไปหาสูงตามลำดับความต้องการของมนุษย์ คือ

ขั้นที่ 1. ความต้องการด้านร่างกาย เป็นความต้องการพื้นฐานเพื่อการอยู่รอดได้แก่ ความต้องการอาหาร อากาศ น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การขับถ่าย และความต้องการทางเพศ

ขั้นที่ 2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย เป็นความต้องการในระดับสูงขึ้น คือต้องการหลักประกันในการปฏิบัติงาน

ขั้นที่ 3 ความต้องการความรักและต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ต้องการที่จะอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน และได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น มีความรู้สึกว่าตนเองนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

ขั้นที่ 4 ความต้องการความภาคภูมิใจ เป็นความต้องการจะให้ผู้อื่นชื่นชมยกย่อง ต้องการมีเกียรติยศชื่อเสียงในหมู่คนทั่วไป

ขั้นที่ 5 ความต้องการที่จะเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง แสดงถึงความสามารถของตนเองให้เป็นที่ประจักษ์

เมื่อพิจารณาจะเห็นว่า ความต้องการในขั้นที่ 3-5 เป็นความต้องการด้านจิตใจ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความพึงพอใจ เพราะถ้าคนมีพึงพอใจต่อสิ่งใดแล้ว จะมีความเต็มใจ และรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานย่อมสามารถปฏิบัติงานให้ก้าวหน้า และมีประสิทธิภาพ

2. ทฤษฎีองค์ประกอบคู่ของเฮอริชเบอร์ก (The motivation-hygiene theory or two factor theory) ดังทฤษฎี 2 ปัจจัย ได้แก่ (ธनिया ปัญญาแก้ว, 2541, หน้า 7-9)

2.1 ปัจจัยจูงใจหรือปัจจัยกระตุ้น (motivation factor) สิ่งที่ทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจ มีความสัมพันธ์โดยตรง กับแรงจูงใจภายในที่เกิดจากงานที่ทำ ได้แก่

2.1.1 ความสำเร็จในการทำงานของบุคคล

2.2.2 การยอมรับนับถือ

2.2.3 ลักษณะของงาน

2.2.4 ความรับผิดชอบ

2.2.5 ความก้าวหน้า

2.2 ปัจจัยค้ำจุน (hygiene factor) สิ่งที่ทำให้ไม่พอใจ เป็นแรงจูงใจภายนอกที่เกิดจากภาวะการทำงาน ได้แก่

2.2.1 เงินเดือนหรือค่าจ้าง

2.2.2 โอกาสที่จะได้รับความก้าวหน้าในอนาคต

2.2.3 ความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา

2.2.4 สถานะของอาชีพ

2.2.5 นโยบายและการบริหารงาน

2.2.6 สภาพการทำงาน

2.2.7 ความเป็นอยู่ส่วนตัว

2.2.8 ความมั่นคงในงาน

2.2.9 วิธีการปกครองบังคับบัญชา

จากการที่ได้ศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวกับความพึงพอใจ พอสรุปได้ดังนี้ คือ

1. ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ว่ามนุษย์ทุกคนมีความต้องการตลอดเวลา เช่น ความต้องการทางด้านร่างกาย ต้องการความปลอดภัยต้องการความรัก ต้องการความภูมิใจ และต้องการที่จะเข้าใจตนเอง

2. ทฤษฎีองค์ประกอบของเฮอริชเบอร์ก มี 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยจูงใจหรือปัจจัยกระตุ้นเป็นแรงจูงใจภายใน เช่น ความสำเร็จในการทำงานของบุคคล ยอมรับนับถือ ลักษณะงาน ความรับผิดชอบ ความก้าวหน้า และปัจจัยค้ำจุนเป็นแรงจูงใจภายนอกที่เกิดจากภาวะการทำงาน

4. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจ

เฮอริชเบอร์ก (Herzberg, 1959, pp. 113-115) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีความพึงพอใจในการทำงาน ไว้ดังนี้

1. ปัจจัยเกื้อหนุน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความพึงพอใจมีความสัมพันธ์โดยตรง กับแรงจูงใจภายในที่เกิดจากงานที่ทำ ได้แก่

1.1 ความสำเร็จในการทำงาน หมายถึง ความรู้สึกพึงพอใจและปลาบปลื้มใจ ในผลสำเร็จของงาน เมื่อได้ทำงานหรือสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้เป็นผลสำเร็จ ปัจจัยนี้ นับว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญมากที่สุด

1.2 การยกย่องนับถือ หมายถึง การได้รับการยกย่องชมเชย ยอมรับนับถือหรือได้รับการแสดงความยินดีจากผู้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงานหรือบุคคลอื่น ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ปัจจัยนี้มักจะเกิดขึ้นควบคู่กับความสำเร็จในการทำงาน

1.3 ลักษณะของงาน หมายถึง ลักษณะงานที่น่าสนใจ และท้าทายความสามารถงานที่ต้องใช้ความคิด ประดิษฐ์คิดค้นหาสิ่งใหม่ๆ แบบใหม่ๆ ทำให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดความพึงพอใจ

1.4 ความรับผิดชอบหมายถึง การที่ผู้บังคับบัญชาให้โอกาส แก่ผู้ทำงานได้ รับผิดชอบต่อการทำงานของตนเองอย่างเต็มที่ โดยไม่จำเป็นต้องตรวจสอบหรือ ควบคุม มากจนเกินไป

1.5 ความก้าวหน้า หมายถึง การได้รับเลื่อนเงินเดือน หรือตำแหน่งให้สูงขึ้นรวมถึงโอกาสที่จะได้เพิ่มพูนความรู้ในการทำงานเพื่อความเจริญก้าวหน้าในการทำงานด้วย

ปัจจัยเกื้อหนุนนี้ เฮอริชเบอร์กเชื่อว่า เป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์ทำงานหนักขึ้น กำหนดให้บุคคลมีหน้าที่และความรู้สึกต่องานที่ทำ ปัจจัยนี้ทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจ

2. ปัจจัยค้ำจุน ปัจจัยนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความไม่พึงพอใจมีความสัมพันธ์โดยตรงกับสิ่งแวดล้อมภายนอก เป็นแรงจูงใจในภายนอกที่เกิดจากภาวะการทำงาน อันได้แก่

2.1 นโยบายและการบริหาร หมายถึง การทำงานซ้ำซ้อนกันการแก่งแย่งอำนาจ และการดำเนินการที่ขาดความเป็นธรรมตลอดจนการบริหารงานที่ไร้ประสิทธิภาพ

2.2 วิธีการบังคับบัญชา หมายถึง ผู้บังคับบัญชาขาดความรู้ความสามารถในการการปกครอง มือคด ไม่ยุติธรรม รวมทั้งไม่สามารถเป็นผู้นำทางวิชาการและเทคโนโลยีได้

2.3 สัมพันธภาพกับผู้บังคับบัญชา หมายถึง ผู้บังคับบัญชาไม่มีมนุษยสัมพันธ์วางตนสูง และไม่ให้ความสนิทสนมเป็นกันเองกับผู้ร่วมงาน

2.4 สัมพันธภาพกับเพื่อนร่วมงาน หมายถึงการที่ต่างคนต่างทำงานโดยไม่คำนึงถึงมิตรภาพ มีการแข่งขันชิงดีชิงเด่น และเอาตัวรอดโดยการทับถมผู้อื่น

2.5 สภาพการทำงาน หมายถึง สิ่งแวดล้อมต่างๆ ในการทำงานไม่เหมาะสม เช่น สถานที่ตั้งหน่วยงานไม่ดี ไม่มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการทำงาน ปริมาณงานมีมากหรือน้อยเกินไป

2.6 รายได้ หมายถึง เงินเดือนที่ได้รับอยู่ปัจจุบันรวมทั้งค่าเบี่ยงเลี้ยงค่าพาหนะเดินทาง ค่าช่วยเหลือบุตร ค่ารักษาพยาบาล ค่าเบี้ยกันดาร

บาร์นาร์ด (Barnard, 1986, pp. 142-149) ได้กล่าวว่า สิ่งจูงใจที่จะใช้ เป็นสิ่งกระตุ้นบุคคลให้เกิดความพึงพอใจไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. สิ่งจูงใจที่เป็นวัตถุ (material inducement) ได้แก่ เงิน สิ่งของ หรือ สภาวะทางกายที่ให้แก่ผู้ปฏิบัติงานเป็นการตอบแทน เป็นการชดเชยหรือเป็นรางวัลที่เขาได้ปฏิบัติงานให้แก่หน่วยงานมาแล้วเป็นอย่างดี

2. สิ่งจูงใจที่เป็นโอกาสของบุคคลซึ่งไม่ใช่วัตถุ (personal non-material-opportunities) เป็นสิ่งจูงใจที่สำคัญในการช่วยส่งเสริมความร่วมมือในการทำงานมากกว่ารางวัลที่เป็นวัตถุ เพราะสิ่งจูงใจที่เป็นโอกาสนี้ บุคลากรจะได้รับแตกต่างจากคนอื่น เช่น เกียรติภูมิ การใช้สิทธิพิเศษและการมีอำนาจ เป็นต้น

3. สภาพทางกายที่พึงปรารถนา (desirable physical conditions) หมายถึง สิ่งแวดล้อมในการปฏิบัติงาน ได้แก่ สถานที่ทำงาน เครื่องมือ สิ่งอำนวยความสะดวกในการทำงานต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอันอาจก่อให้เกิดความสุขทางกายในการทำงาน

4. ผลประโยชน์ ทางอุดมคติ (ideal benefaction) หมายถึง สมรรถภาพของหน่วยงานที่สนองความต้องการ ของบุคคลในด้านความภูมิใจ ที่ได้แสดงฝีมือ การได้มีโอกาสช่วยเหลือครอบครัว ตนเอง และผู้อื่น ทั้งการได้แสดงความภักดีต่อหน่วยงาน

5. ความดึงดูดใจทางสังคม (associational attractiveness) หมายถึง ความสัมพันธ์อันดีที่มีตร จะทำให้เกิดความผูกพันและความพอใจร่วมกับหน่วยงาน

6. การปรับสภาพการทำงาน ให้เหมาะกับวิธีการ และเจตคติของบุคคล (adaptation of conditions to habitual methods and attitude) หมายถึง การปรับปรุงตำแหน่งงานวิธีทำงานให้สอดคล้องกับความสามารถของบุคลากรซึ่งแต่ละคนมีความสามารถแตกต่างกัน

7. โอกาสที่จะมีส่วนร่วมในการทำงาน (the opportunity of enlarged participation) หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคลากรรู้สึกมีส่วนร่วมในงานเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งของหน่วยงาน มีความรู้สึกเท่าเทียมกัน ในหมู่ผู้ร่วมงานและมีกำลังใจ ในการปฏิบัติงาน

8. สภาพของการอยู่ร่วมกัน (the condition of communion) หมายถึง ความพอใจของบุคคลในด้านสังคม หรือความมั่นคงในทางสังคม ซึ่งจะ使人รู้สึกมีหลักประกันและมีความมั่นคงในการทำงาน

กูดัน ชมพลมา (2548, หน้า 22) สรุปได้ว่าปัจจัยที่จะกระทำใ้บุคคลเกิดความพึงพอใจนั้นมีหลายประการ ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่ดี ได้เงินเดือนหรือค่าจ้างที่เป็นธรรม มีผู้บังคับบัญชาดี มีสวัสดิการและประโยชน์เกื้อกูลดี มีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพ สามารถสร้างความมั่นคงให้กับตนเองและครอบครัวได้ ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจมีดังนี้

1. ปัจจัยที่เป็นวัตถุ เช่น เงินค่าตอบแทน เบี้ยเลี้ยง และสิ่งของ
2. ปัจจัยที่เป็นโอกาส เช่นการให้โอกาสที่จะมีชื่อเสียงดีเด่นเกียรติยศอำนาจและมีโอกาสได้ตำแหน่งงานที่สูงขึ้น

3. ปัจจัยที่เป็นสภาพของการทำงาน ซึ่งอาศัยวัตถุประสงค์เป็นหลัก เช่น มีห้องส่วนตัว มีรถประจำตำแหน่ง ฯลฯ

4. ปัจจัยที่เป็นสภาพของการทำงานซึ่งไม่เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ เช่น สภาพสังคมของบุคลากรในองค์กรนั้นๆ

5. ปัจจัยเกี่ยวกับการบำรุงขวัญ หรือกระตุ้นใจ ให้บุคลากรรู้สึกว่าตนมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการสร้างชื่อเสียงให้หน่วยงานหรือองค์การ

จากการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจ สรุปได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีความพึงพอใจในการทำงาน ดังนี้

1. ปัจจัยเกื้อหนุน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความพึงพอใจ ได้แก่ ลักษณะงาน ที่ท้าทายน่าสนใจ ความสำเร็จในการทำงาน ความรับผิดชอบต่องาน ความก้าวหน้า การได้รับความยกย่องชมเชย

2. ปัจจัยค้ำจุน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความไม่พึงพอใจมีความสัมพันธ์โดยตรงกับสิ่งแวดล้อมภายนอก ที่เกิดจากภาวะการทำงาน ได้แก่ นโยบายและการบริหาร วิธีการบังคับบัญชา สัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงาน สภาพการทำงานและรายได้

5. วิธีสร้างความพึงพอใจในการเรียน

สุเทพ เมฆ (2531, หน้า 39) กล่าวว่า ความพึงพอใจในบรรยากาศการเรียนการสอน หมายถึง ความรู้สึกพอใจการจัดองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน ซึ่งมีความสำคัญในการช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีชีวิตชีวา มีความกระตือรือร้น เพื่อจะเรียนให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง

บลูม (Bloom, 1976, p. 72-74) มีความเห็นว่าถ้าสามารถจัดให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมตามที่ตนต้องการ ก็จะคาดหวังได้แน่นอนว่านักเรียนทุกคน ได้เตรียมใจสำหรับกิจกรรมที่ตนเองเลือกนั้นด้วยความกระตือรือร้น พร้อมทั้งความมั่นใจ เราสามารถสังเกตเห็นความแตกต่างของความพร้อมทางด้านจิตใจได้ชัดเจน จากการปฏิบัติของนักเรียนต่องานที่เป็นวิชาบังคับกับวิชาเลือก หรือจากสิ่งนอกโรงเรียนที่นักเรียนอยากเรียน เช่น เกมดนตรีบางชนิด การขับรถยนต์ หรืออะไรบางอย่างที่นักเรียนอาสาสมัคร และตัดสินใจโดยเสรีในการเรียน มีความกระตือรือร้น มีความพึงพอใจ และมีความสนใจเมื่อเริ่มเรียน จะทำให้นักเรียนเรียนได้รวดเร็ว และประสบความสำเร็จสูง อย่างไรก็ตาม บลูมเห็นว่า วิธีนี้ค่อนข้างเป็นอุดมคติที่จัดให้ลำบาก

6. การวัดความพึงพอใจ

ความพึงพอใจเป็นพฤติกรรมที่สามารถวัดได้ จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการและนักการศึกษา สรุปได้ดังนี้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535, หน้า 165) กล่าวถึง การวัดเกี่ยวกับความพึงพอใจว่าสามารถวัดได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การวัดแบบอัตนัย (subjective measurement) เป็นการทดสอบกลุ่มและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มที่เรียกว่า สังคมมิติ (sociometry) เพื่อศึกษาถึงการยอมรับและไม่ยอมรับความชอบและไม่ชอบระหว่างสมาชิกในกลุ่ม
2. การวัดแบบปรนัย (objective measurement) โดยการใช้แบบสอบถามซึ่งวัดสังคมมิติ และแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า เจตคติรวมทั้งการสัมภาษณ์ ตัวอย่างที่ถึงความพึงพอใจต่ำ ได้แก่ การหยุดงาน การลาออก การขาดงาน ความเบื่อหน่ายในการทำงาน เป็นต้น

ศจี อนันต์นพคุณ (2542, หน้า 70-71) กล่าวถึงวิธีการวัดความพึงพอใจว่าสามารถใช้ วิธีการสำรวจเป็นเครื่องวัดก็ได้ ซึ่งมีวิธีการสำคัญอยู่ 4 วิธี คือ

1. การสังเกตการณ์ (observation) โดยผู้บริหารสังเกตการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงาน จากการแสดงออก การฟังจากการพูด สังเกตจากการกระทำ แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตมาวิเคราะห์
2. การสัมภาษณ์ (interviewing) เป็นวิธีการวัดความพึงพอใจโดยการสัมภาษณ์จะต้องเผชิญหน้ากันเป็นส่วนตัวหรือสนทนากันโดยตรงแลกเปลี่ยนข่าวสารและความคิดเห็นต่างๆ ด้วยวาจา
3. การออกแบบสอบถาม (questionnaires) เป็นวิธีที่นิยมกันมาก โดยให้ผู้ปฏิบัติงานแสดงความคิดเห็นเป็นความรู้สึกลงในแบบทดสอบ การสร้างคำถามต้องพิจารณาอย่างดี เพื่อที่จะตั้งคำถามให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ได้ทั้งหมด และลักษณะของคำถามจะต้องให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจสมบูรณ์ครบถ้วน
4. การเก็บบันทึก (recording keeping) เป็นการเก็บประวัติเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงานแต่ละคนในเรื่องเกี่ยวกับผลงาน การร้องทุกข์ การขาดงาน การลางาน การฝ่าฝืนระเบียบวินัยและอื่นๆ

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ (2543, หน้า 66-122) เสนอแนะว่า เครื่องมือที่จะนำมาวัดความรู้สึกของบุคคลที่นิยมนำมาใช้วัด ซึ่งมีความเป็นปรนัย สะดวกในการสร้าง และการนำไปใช้วัด และได้รับการนิยามก็คือ แบบทดสอบ ซึ่งสามารถสร้างได้ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. การสร้างแบบเทอร์สโตน (Thurstone's method) เป็นลักษณะมีข้อความให้อ่าน แล้วผู้ตอบแสดงความคิดเห็นว่า มีความคิดเห็นเชิงบวก กลาง หรือมีความเห็นเชิงลบโดยไม่มีตัวเลข

2. การสร้างแบบลิเกิต (Likert's method) มีลักษณะเป็นข้อความแสดงความรู้สึก ซึ่งมีลักษณะทางบวก ทางลบ หรือผสมกันก็ได้ โดยกำหนดค่าเป็นเชิงปริมาณในรูปของตัวเลข

3. การสร้างแบบออสกูต (Osgood's method) มีลักษณะเป็นข้อความโดยพิจารณาพร้อมกับคำตอบซึ่งเป็นคำคุณศัพท์ แล้วผู้ตอบพิจารณาว่าความรู้สึกของผู้ตอบโน้มเอียงไปทางใด

กุดัน ชมพอลมา (2548, หน้า 25) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการวัดความพึงพอใจ ไว้ว่า ความพึงพอใจสามารถที่จะวัดได้โดยการแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก และเจตคติของบุคคลที่มีต่อตนเอง เพื่อนร่วมงานและองค์กร ผ่านลงยังเครื่องมือที่ใช้วัด

ประจักษ์ โพธิ์วัด (2548, หน้า 23) ได้กล่าวถึงการวัดความพึงพอใจในงานนั้น มีการแบ่งแบบลักษณะข้อความที่ตามได้แก่ แบบสำรวจปรนัย และแบบสำรวจเชิงพรรณนา และการแบ่งแบบวัดตามคุณลักษณะของงานได้แก่ แบบวัดความพึงพอใจในงานโดยทั่วไป และแบบวัดความพึงพอใจเฉพาะเกี่ยวกับงาน

จากการศึกษาการวัดความพึงพอใจ สรุปได้ว่า เครื่องมือที่ใช้วัดความรู้สึก วัดความคิดเห็น เจตคติ ของบุคคลที่นิยมนำมาใช้วัดซึ่งมีความเป็นปรนัย สะดวกในการสร้าง และการนำไปใช้วัด และที่ได้รับความนิยมมากก็คือ แบบสอบถาม ซึ่งสามารถสร้างได้ดังนี้

1. แบบเทอร์สโตน (Thurstone's method) เป็นข้อความให้อ่าน ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นเชิงบวก กลาง และเชิงลบโดยไม่มีตัวเลข

2. แบบลิเกิต (Likert's method) เป็นข้อความที่แสดงความรู้สึก ซึ่งมีลักษณะทางบวก ทางลบ หรือผสมกันก็ได้ กำหนดค่าเชิงปริมาณในรูปตัวเลข

3. แบบออสกูต (Osgood's method) เป็นข้อความโดยพิจารณาพร้อมกับคำตอบซึ่งเป็นคำคุณศัพท์ แล้วผู้ตอบพิจารณาว่าความรู้สึกของผู้ตอบโน้มเอียงไปทางใด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

จิราภรณ์ หุ่นตระกูล (2528) ได้ศึกษาผลการใช้บทบาทสมมติที่มีต่อการพัฒนาการปรับตัวด้านสัมพันธภาพกับเพื่อนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 30 คน โรงเรียนวัดเสมียนนารีเขตบางเขน จังหวัดกรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2527 ซึ่งมีการปรับตัวทางสังคมต่ำ กลุ่มตัวอย่างได้มาจากการใช้แบบสอบถามการปรับตัวด้านสัมพันธภาพกับเพื่อน เลือกผู้มีการปรับตัวด้านสัมพันธภาพกับเพื่อนต่ำ แล้วสุ่มอย่างง่าย

ให้กลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มทดลองอีกกลุ่มเป็นกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 15 คน กลุ่มทดลองได้รับการสอนโดยใช้ การแสดงบทบาทสมมติ ระยะในการทดลอง 6 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 2 ครั้งๆ ละ 40 นาที หลังการทดลองผู้วิจัยได้ทำการทดสอบนักเรียนทั้งสองกลุ่ม โดยใช้แบบสอบถามการปรับตัวด้านสัมพันธภาพกับเพื่อน พบว่านักเรียนที่ได้รับการใช้บทบาทสมมติมีการพัฒนา การปรับตัวด้านสัมพันธภาพกับเพื่อนดีกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สุวรรณ ตรีขันธ์ (2530) ได้ศึกษาผลของการใช้บทบาทสมมติที่มีต่อแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนนวมุขดาหาร จังหวัด ปีการศึกษา 2529 กลุ่มตัวอย่างได้มาจากการใช้แบบทดสอบวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ จำนวน 30 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 15 คน กลุ่มทดลองได้รับการสอนโดยใช้บทบาทสมมติ ส่วนกลุ่มควบคุมอยู่ในการเรียนการสอนปกติของทางโรงเรียน หลังการทดลองผู้วิจัยได้ทำการทดสอบนักเรียนทั้งสองกลุ่มด้วยแบบทดสอบวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ผลการทดลองพบว่านักเรียนกลุ่มทดลองที่ใช้การแสดงบทบาทสมมติมีแรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์มากกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

บุญดา ยิ้มน้อย (2536) ได้ศึกษาผลของการใช้บทบาทสมมติที่มีต่อความนิยมไทยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนค่ายธนรัชต์ อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ปีการศึกษา 2535 จำนวน 16 คน ที่มีคะแนนความนิยมไทย ต่ำกว่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 25 และสุ่มอย่างง่ายเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 8 คน กลุ่มทดลองได้รับการใช้บทบาทสมมติ เรื่องความนิยมไทย และกลุ่มควบคุมได้รับการสอนแบบปกติเรื่องความนิยมไทยเครื่องมือที่ใช้ คือแบบสอบถามความนิยมไทยผลการทดลองพบว่านักเรียนที่ได้รับการใช้บทบาทสมมติมีความนิยมไทย เพิ่มขึ้นกว่านักเรียนที่ได้รับ การสอนปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05

วิไล พังสะอาด (2542, หน้า 45) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องการเปรียบเทียบผลของการใช้บทบาทสมมติและการใช้แม่แบบที่มีต่อพฤติกรรมกล้าแสดงออกของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนวังตะเคียนวิทยา อำเภออินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี. พบว่า

1. นักเรียนมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกมากขึ้นหลังจากได้รับการใช้บทบาทสมมติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .01
2. นักเรียนมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกมากขึ้นหลังจากได้รับการใช้แม่แบบอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
3. นักเรียนที่ได้รับการใช้บทบาทสมมติและนักเรียนที่ได้รับการใช้แม่แบบมีพฤติกรรมกล้าแสดงออก แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

ปรุจใจ ศรีปานแจ่ม (2542, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการลดพฤติกรรมก้าวร้าวในชั้นเรียนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ด้วยการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มที่ใช้บทบาทสมมติ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาผลการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มที่ใช้บทบาทสมมติต่อการลด พฤติกรรม

กอกวนในชั้นเรียนที่มีพฤติกรรมก่อกวนมากที่สุด ซึ่งสมัครใจ และเต็มใจเข้าร่วม การทดลองแบบแผนการทดลองที่ใช้เป็นกระบวนการปรับพฤติกรรมแบบทดลองแบบวิธี สลับกลับ (A B A B F) โดยนักเรียนกลุ่มทดลองเข้ารับการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มที่ใช้บทบาทสมมติในระยะ 3 ระยะ 10 วัน 1-1 ½ ชั่วโมง โดยผู้ศึกษาค้นคว้าเป็นผู้นำกลุ่ม ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ตลอดระยะ A B และ F ด้วยการบันทึกพฤติกรรมแบบช่วงเวลา ซึ่งจะนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนที่เข้ารับการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มที่ใช้บทบาทสมมติมีพฤติกรรมก่อกวนในชั้นเรียนลดลงจากเดิม และลดลงกว่าในระยะเส้นฐาน A อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่มีระดับ .05

นพเก้า อิ่มนรัญ (2543, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบการใช้บทบาทสมมติกับการใช้ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาความสามารถในการปรับตัวทางสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนหินกองวิทยาคม จังหวัดสระบุรี ผลการวิจัยพบว่า (1) นักเรียนที่ได้รับการพัฒนาความสามารถในการปรับตัวทางสังคมโดยใช้บทบาทสมมติ มีคะแนนความสามารถในการปรับตัวทางสังคมภายหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง (2) นักเรียนที่ได้รับการพัฒนาความสามารถในการปรับตัวทางสังคมโดยใช้บทบาทสมมติ มีคะแนนความสามารถ ในการปรับตัวทางสังคมภายหลัง การทดลองสูงกว่านักเรียนที่ได้รับการพัฒนาความสามารถในการปรับตัวทางสังคม โดยใช้ข้อเสนอแนะ

สุนันทา พลอยประดิษฐ์ (2548, บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัย เรื่องการใช้กิจกรรมบทบาทสมมติเพื่อพัฒนาทักษะการฟัง และพูดภาษาอังกฤษ สำหรับการท่องเที่ยวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า

1. ผลสัมฤทธิ์ ด้านทักษะการฟัง และพูดภาษาอังกฤษ สำหรับการท่องเที่ยวโดยการใช้กิจกรรมบทบาทสมมติ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีคะแนนสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ร้อยละ 70/70

2. ผลสัมฤทธิ์ด้านทักษะการฟังและพูดภาษาอังกฤษ สำหรับการท่องเที่ยวโดยการใช้กิจกรรมบทบาทสมมติ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีคะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนร้อยละ 53.26

3. เจตคติของนักเรียนที่เรียนรู้โดยการใช้กิจกรรมบทบาทสมมติ เพื่อพัฒนาทักษะการฟัง และพูดภาษาอังกฤษสำหรับการท่องเที่ยว อยู่ในระดับดีมาก

2. งานวิจัยต่างประเทศ

เซียว เฮาจ้ง (Xiao Haozhang, 1997, p. 76) ศึกษาการใช้กิจกรรมบทบาทสมมติ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลช่วยในการสอนภาษาอังกฤษเพื่อฝึกทักษะการฟัง พูดของผู้เรียน ผลการศึกษาพบว่าผู้เรียนพูดภาษาอังกฤษเป็นธรรมชาติมากขึ้นโดยการสอนภาษาอังกฤษที่ใช้เทคนิคกิจกรรมบทบาทสมมติที่เน้นความถูกต้อง ความคล่องแคล่ว และการปฏิสัมพันธ์ที่มีความหมายผู้เรียนมีโอกาสริเริ่มการสื่อสารด้วยความคิดของตนเอง ซึ่งเป็น

การกระตุ้นให้เกิดการใช้ภาษาอย่างแท้จริง ขณะเดียวกันครูก็ได้รับข้อมูลย้อนกลับและสามารถแก้ไข ข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นได้ทันที สรุปได้ว่ากิจกรรมบทบาทสมมติเป็นเทคนิคที่สามารถพัฒนาทักษะฟัง พูดภาษาอังกฤษและกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการเรียน

ซิกเลอร์และออกเคย์ (Siglier & Ockey, 1998, p. 68) ได้ศึกษาการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและการสอนที่เห็นความสำคัญของการสื่อสารโดยใช้กิจกรรมบทบาทสมมติ ผลจากการศึกษาพบว่า การเรียนโดยใช้เทคนิคกิจกรรมบทบาทสมมติเป็นกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่น ผู้เรียนสามารถ คิดแนวทางในการสื่อสารที่เหมาะสมกับความสนใจของตน และช่วยครูในการควบคุมและกำหนดทิศทางการเรียนได้ นอกจากนี้ครูยังสามารถตรวจสอบพัฒนาการของผู้เรียน และ ได้รับข้อมูลย้อนกลับด้วย และในกิจกรรมการเรียนนั้น ผู้เรียนได้สร้างสรรค์สถานการณ์สื่อสารที่มีความหมาย มีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถ ในสถานการณ์แท้จริง สามารถสร้างองค์ความรู้ คำศัพท์ ได้เรียนรู้ และยังสามารถเอาชนะอุปสรรคที่ขัดขวางการเรียนรู้ภาษาและตอบสนองความต้องการที่แท้จริง ดังนั้นผู้เรียนส่วนใหญ่ จึงมีความกระตือรือร้นในการเรียนสนใจการเรียนภาษาอังกฤษในบริบทที่พวกเขาประสบการณเปลี่ยนมุมมองแนวคิดจากประสบการณ์ที่เรียนและประสบความสำเร็จในการพัฒนาความสามารถในการสื่อสาร

ริชาร์ดและรอดเจอร์ส (Richards and Rodgers, 2000, p. 68) ได้ใช้กิจกรรมบทบาทสมมติ เพื่อให้ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนวิชาท่องเที่ยงของนักศึกษาปีที่ 1 มหาวิทยาลัย James Cook ประเทศออสเตรเลีย และเพื่อให้นักศึกษามีทักษะการคิดริเริ่มในด้านการเขียน การสื่อสาร และการแสดงความคิดอย่างเป็นเหตุและผล การคิดวิเคราะห์การทำงานวิจัย และการทำงานกลุ่ม กิจกรรมบทบาทสมมติเอื้อประโยชน์ในด้านการเรียน การฝึกทักษะ และยังส่งผลต่อการเรียน คือ ช่วยให้นักศึกษาได้เข้าใจในกระบวนการเรียน มีทัศนคติต่อการเรียน รู้จักแก้ไขปัญหาและก่อให้เกิดความร่วมมือในด้านการเรียนจากแบบสอบถามเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะการเรียนและทัศนคติของนักศึกษาต่อกิจกรรมผลปรากฏว่า นักศึกษาคิดว่าตนเองมีพัฒนาการด้านการเรียน มีทัศนคติและแรงจูงใจในการเรียนในภาพรวมในระดับพอใจ ผู้วิจัยสรุปว่า การใช้กิจกรรมบทบาทสมมติทำให้นักศึกษามีพัฒนาการในทักษะกระบวนการเรียนนักศึกษามีผลการเรียนที่ดีในวิชาและมีความพึงพอใจในระดับสูงต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทั้งนี้ผู้วิจัยได้แนะนำให้ใช้กิจกรรมบทบาทสมมติในหลักสูตรวิชาท่องเที่ยวซึ่งจะทำให้กระบวนการเรียนและการวัดประเมินผลมีประสิทธิภาพ

คอร์ทนี (Courtney, 2001, p. 62) ได้ใช้กิจกรรมบทบาทสมมติ ในการเรียนการสอน ของวิชาภาษาอังกฤษเกี่ยวกับการสนทนา และการอภิปรายในปีการศึกษา 2538 คณะอังกฤษธุรกิจ มหาวิทยาลัยอีสต์แฮมป์ชัวร์ โดยได้สำรวจความคิดเห็นของนักศึกษาเกี่ยวกับวิธีการเรียนการสอน และกิจกรรมที่ใช้ในห้องเรียนผลการสำรวจพบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่เห็นว่าการเรียน โดยกิจกรรมบทบาทสมมติทำให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการเรียน นักศึกษาได้แสดงความ

คิดเห็นอย่างเต็มที่ มีอิสระในการพูด มีบรรยากาศในการเรียนที่ผ่อนคลายและมีโอกาสได้ฝึกพูดในสถานการณ์ต่าง ๆ นักศึกษามีการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันรู้จักคิดอย่างสร้างสรรค์ และการมีปฏิสัมพันธ์กันนักศึกษามีการพัฒนาการและเกิดความมั่นใจในการใช้ ภาษาอังกฤษ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นั้น มีวิธีการพัฒนาได้หลายแบบ ไม่ว่าจะเป็นการใช้กิจกรรม การเรียนการสอน และเทคนิควิธีสอนแบบต่าง ๆ นั้น วิธีที่จะนำมาพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎี เกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม ของเพียเจต์ มี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นก่อนจริยธรรมยังไม่เกิดจริยธรรม แต่สามารถเรียนรู้ได้จากประสาทสัมผัส ขั้นเชื่อฟังคำสั่ง และปฏิบัติตามคำสั่ง ขั้นยึดหลักแห่งตน เกิดหลักความคิดมีการพัฒนาทางสติปัญญา นอกจากนี้ยังได้นำแนวคิดทฤษฎีของแคทวอล บลูม และเมลิส เป็นทฤษฎีจำแนกคุณภาพของการเรียนรู้ด้านจิตใจ มี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นรับรู้ซึ่งมีการสำนึก การตั้งใจรับรู้สิ่งเร้า และเลือกรับรู้ ขั้นการตอบสนอง มีการยินยอมสมัครใจและพอใจตอบสนอง และขั้นการเห็นคุณค่า มีการยอมรับและยึดมั่นในคุณค่า ขั้นสุดท้ายคือ ขั้นจัดระบบ นอกจากแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมแล้ว ยังได้ศึกษาวิธีการสอนที่จะนำมาใช้พัฒนาคุณธรรม ในครั้งนี้ คือ การสอนโดยใช้บทบาทสมมติ ของทิสนา แชมมณี ซึ่งมีขั้นตอนอยู่ 7 ขั้นตอนคือ

1. การนำเสนอสถานการณ์สมมติและบทบาทสมมติ
2. การเลือกผู้แสดงบทบาทสมมติ
3. การเตรียมผู้สังเกตการณ์
4. การแสดงบทบาทและสังเกตพฤติกรรมที่แสดงออก
5. การอภิปรายเกี่ยวกับ ความรู้ ความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้แสดง
6. การสรุปผลการเรียนรู้ที่ได้รับ
7. การประเมินผลการเรียนรู้ ของผู้เรียน